

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
SUÖB'deki insan hakları durumuna genel bir bakış.....	3
Uygur düşünce mahkumları	6
Mart 2002'den beri tutuklanan ve mahkum edilen kişilere ilişkin tahminler	9
“Terörizm” ile mücadele: Çin'in propaganda savaşı şiddetleniyor	11
Resmi “terörizm” tanımları	15
Ülke dışındaki Uygurların içinde bulunduğu zor durum.....	18
İade etmeme (non-refoulement) ilkesi ile ilgili uluslararası hukuk standartları .	18
Zorla Çin'e geri gönderilen Uygur aktivistlerinin akıbeti.....	20
Baskı ihracı: Geri gönderilen Uygurlara, sürgündekilere ve ailelerine yapılan baskı	37
Sonuç ve Tavsiyeler.....	40
Çinli yetkililere:	41
Diğer hükümetlere, özellikle de ABD, Nepal, Pakistan, Kazakistan, Kırgızistan ve öteki Güney Asya ve Orta Asya ülkelerine:	42

Çin Halk Cumhuriyeti

Uygurlar Çin'in "terörle savaş" adına uyguladığı baskıdan kaçıyor

"İnisiyatifi ele almamız ve saldırıya geçmemiz, başlarını çıkarır çıkarmaz çeteleri ezmemiz ve ilk darbeyi vurmamız gerekiyor. Üç saldırgan gücün örgütler kurmalarına, elebaşları bulmalarına, silah bulundurmalarına ve çatışmalı ortam yaratmalarına kesinlikle izin vermemeliyiz. Keşfeder etmez tek tek yok etmeli ve güç kazanmalarına kesinlikle izin vermemeliyiz", Zhang Xiuming, Çin Komünist Partisi (ÇKP) SUÖB Komitesi yardımcı sekreteri, 17 Ocak 2004.¹

"Sincan'da son bir kaç yılda tek bir patlama ya da suikast olayı olmadı... Geçtiğimiz yıl Sincan'da kamu güvenliğinin durumu çok iyiydi..." İsmail Tilivaldi, SUÖB Hükümet Başkanı, 12 Nisan 2004.²

Giriş

Aşağıdaki belge, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde (SUÖB) devam eden siyasi kısıtlamalarla ilgili son gelişmeleri ve Çin'in çoğunluğu müslüman Uygur topluluğuna mensup kişilerin bölgede insan hakları ihlallerinden kaçarken düştükleri sıkıntıları ele almaktadır.³ Uluslararası Af Örgütü, Nisan 1999'da ve Mart 2002'de yayınladığı iki geniş kapsamlı rapor da dahil olmak üzere 1990'lardan itibaren bölgeye ilişkin kaygıları konusunda çok sayıda rapor yayınlamıştır.⁴ Son iki yılda bölgede "ayrılıkçılar, teröristler ve aşırı dinciler"den oluşan sözde "üç şer güç"e karşı siyasal ve güvenlikle ilgili önlemler bağlamında baskı devam ederken Çin, "terörizmle mücadele"yi bölgedeki her tür siyasi ya da dini hoşnutsuzluk biçimlerini bastırmakta bahane olarak kullanmaya devam etmektedir.

Çinli yetkililer, Uluslararası Af Örgütü de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları örgütleri temsilcilerinin araştırma yapmak üzere Çin'e girmelerini kabul etmeyen

¹ "China's Xinjiang chief urges intensified crackdown on 'three forces'" ("Çin'in Sincan şefi, 'üç şer güç' üzerindeki sert önlemlerin yoğunlaştığını ileri sürüyor"), *Zhongguo Xinwen She*, 17 Ocak 2004.

² "Governor says China's Xinjiang has seen no terrorist attacks for years" ("Vali, Çin'in Sincan bölgesinin yıllardır terörist saldırı görmediğini söylüyor"), *Xinhua*, 12 Nisan 2004.

³ Bu bölge Uygur milliyetçileri tarafından "Doğu Türkistan" ya da daha az yaygın haliyle "Uyguristan" olarak bilinmektedir.

⁴ Bkz. Amnesty International, *People's Republic of China: Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region* (Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Ciddi İnsan Hakları İhlalleri), Nisan 1999 (ASA 17/19/99) ve *People's Republic of China: China's anti-terrorism legislation and repression in the Xinjiang Uighur Autonomous Region* (Çin Halk Cumhuriyeti: Çin'de Terörle Mücadele Yasası ve Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Baskılar), Mart 2002 (ASA 17/10/2002).

tutumunu sürdürmektedir. Bu raporda bulunan bilgilerin büyük kısmı Çin dışındaki kaynaklar aracılığıyla elde edilmiştir ve bunlara Uluslararası Af Örgütü tarafından Ekim 2003'te Türkiye, Kazakistan ve Kırgızistan'da yapılan araştırmalar da dahildir. Bu ülkelerde hatırı sayılır büyüklükte Uygur nüfusu bulunmaktadır ve bunların bir kısmı Çin'den oraya yeni gelmiştir. Kendi can güvenlikleri ya da SUÖB'de yaşayan akrabalarının güvenliğinden korku duydukları için bazı vakalarda görüşme yapılan kişiler adlarının ve tanınmalarına neden olacak öteki ayrıntıların raporda yer almamasını istemişlerdir.

SUÖB'de dış dünyaya insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgi aktardığı tesbit edilen herkes keyfi gözaltı, işkence ve öteki ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalma riskiyle karşı karşıyadır. Büyük baskı nedeniyle son yıllarda bölgeden insan hakları ihlalleri ile ilgili bilgi akışı büyük ölçüde azalmıştır.

Bunun bir örneği de, son iki yılda bölgedeki ölüm cezaları ve infazlar konusunda kamuoyu bilgilerinden genel olarak yoksun olunmasıdır. Uluslararası Af Örgütü, SUÖB de dahil olmak üzere Çin'in bütününde yıllık olarak bu tür vakaları belgeleyen raporlar yayınlamıştır. 2002'ye kadar ölüm cezaları ve infazlar SUÖB'deki –Çin'de insanların siyasi suçlar yüzünden ölüm cezasına çarptırıldığı tek yerdir- medya organlarında düzenli olarak yer almaktaydı.⁵ Ama şimdi, ölüm cezaları ve infazlar bölgedeki resmi medyada ancak nadiren duyuruluyor, bunun nedeni de, öyle görünüyor ki yetkililerin bu tür vakalar konusunda uluslararası toplumun dile getirdiği endişelere karşı daha duyarlı hale gelmiş olmasıdır.

Bu raporun ilk bölümü, Çin'in "terörizm"e karşı resmi propaganda kampanyasındaki son gelişmeler de dahil olmak üzere SUÖB'deki insan hakları durumuna genel bir bakış sunmaktadır. İkinci bölüm ise, iltica başvurusunda bulunanlar da dahil diğer ülkelerdeki Uygurların içinde bulunduğu kötü durumu ele almaktadır. Uluslararası Af Örgütü'nün araştırmalarına göre son aylarda, Çinli yetkililerin yurt dışına kaçan Uygurların akrabalarına baskı uygulaması; Çinli yetkililerin başka ülkelerdeki Uygur aktivistlerinin siyasi ve insan hakları faaliyetlerini engellemeye dönük artan girişimleri; ve iltica başvurusunda bulunanlar ve mülteciler de dahil olmak üzere yurt dışında yaşayan bir çok Uygur arasında giderek büyüyen Çin'e zorla geri gönderilme kaygılarını da içeren bazı rahatsız edici eğilimler ortaya çıkmış ya da var olanlar şiddetlenmiştir.

⁵ Ocak 2003'de Sichuan eyaletinde Tibetli Lobsang Dhondup'un adil olmayan bir yargılama sonunda "patlamalara neden olmak" ve bağlantılı suçlardan ölüm cezasına çarptırılarak cezasının infaz edilmesi, SUÖB dışında siyasi suçlara verilen ölüm cezasının alanını genişletti. Bkz. Amnesty International, *People's Republic of China: Executed "according to law"? The death penalty in China* (Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: "Yasaya göre" İnfaz mı? Çin'de ölüm cezası), 17 Mart 2004 (ASA 17/003/2004).

SUÖB'deki insan hakları durumuna genel bir bakış

Uluslararası Af Örgütü yıllardır SUÖB'deki etnik Uygur topluluğunun üyelerine karşı işlenen insan hakları ihlalleri konusunda raporlar yayınlamaktadır. Nisan 1990'da Baren kasabesindeki kitlesel protesto ve şiddet içeren ayaklanmalardan sonra, "ayrılıkçı" ve "aşırı dinci" olduğu iddia edilen kişilere uygulanan baskı 1990'ların başından beri devam etmektedir.⁶ 1990'ların ortalarında Gulca, Kutan ve Aksu da dahil olmak üzere çeşitli şehirlerde yapılan başka gösteri ve olaylardan ve 1996'da tüm Çin'de genel suçlara karşı "sert saldırı" kampanyasının başlatılmasından sonra bu baskılar daha da arttı. 1996'daki kampanya SUÖB'deki "ayrılıkçılar"ı (tıpkı Tibet ve İçeri Moğolistan'da olduğu gibi) kilit hedef haline getirdi. Şubat 1997'de Uygurların Gulca'da (Yining) başta barışçıl başlayan ama sonrasında günlerce ciddi kargaşaya yol açan gösterisinin şiddet kullanılarak bastırılmasından sonra keyfi gözaltılar, adil olmayan yargılamalar, işkence ve infazlar da dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri bir kez daha artış gösterdi.⁷ Daha yakın bir tarihte "ayrılıkçılar, teröristler ve aşırı dinciler", bir kez daha genel suçlara karşı yeniden başlatılan ulusal "sert saldırı" kampanyasının kilit hedefi haline getirildi. Bu kampanya Nisan 2001'de başlamıştı ve hiçbir zaman resmi olarak bitirilmedi.

Çin hükümeti "ayrılıkçılık" terimini geniş bir yelpazede yer alan faaliyetleri içine alacak şekilde kullanmaktadır ve bu faaliyetlerin bir çoğu barışçıl muhalefet ya da hoşnutsuzluk veya din özgürlüğü hakkının barışçıl kullanılmasından daha öte değildir. Son üç yılda bölgede on binlerce insanın soruşturma için gözaltına alındığı ve yüzlercesinin, belki de binlercesinin Ceza Yasası uyarınca yargılandığı ya da hüküm giydiği bildirilmektedir. Tam sayıyı belirlemek olanaksız olsa da çok sayıda Uygurun "ayrılıkçılık" ya da "terörizm" suçu işledikleri iddiasıyla ölüm cezasına mahkum edildiği ve cezalarının infaz edildiğine inanılmaktadır.⁸

Aynı dönemde hükümet bölgedeki Müslüman nüfusunun dini haklarına getirdiği kısıtlamaları artırarak kutsal Ramazan ayındaki bazı dini ibadetleri yasakladı, bir çok camiye ve bağımsız din okulunu kapattı, müslüman din adamları üzerindeki resmi denetimlerini artırdı ve "yurtsever olmayan" ya da "yıkıcı" olarak gördüğü dini liderleri gözaltına aldı ya da tutukladı. Bölgesel yetkililer Sincan'daki kültür ve medya çevreleri ile bazı devlet dairelerini "istenmeyen unsurlar"dan kurtarmak için "temizlik" amacıyla siyasi kampanyalar da başlattı.⁹

⁶ Bkz. Uluslararası Af Örgütü (ASA 17/19/99) a.g.e. ve *People's Republic of China: Secret Violence: Human rights violations in Xinjiang* (Çin Halk Cumhuriyeti: Gizli Şiddet: Sincan'da insan hakları ihlalleri), 1992 (ASA 17/050/1992).

⁷ Daha fazla bilgi için aşağıya bakınız.

⁸ Uluslararası Af Örgütü'nün Çin'deki ölüm cezası uygulamasına ilişkin kaygıları konusunda daha fazla bilgi için bkz. ASA 17/003/2004, a.g.e.

⁹ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/10/2002, a.g.e..

SUÖB’de işlenen insan hakları ihlalleri ülke çapında uygulanan sınırlamalara dayanmaktadır. Örneğin, ifade özgürlüğünün kullanılması ve diğer şiddet içermeyen faaliyetler de dahil olmak üzere “ayrılıkçılığı” ya da “bölücülüğü kışkırttığı” düşünülen her tür faaliyetin bastırılması, dayanağını Çin Ceza Yasası’nın 103. maddesinden almaktadır (bu madde Uygur milliyetçileri gibi Tibetli ya da İçeri Moğolistanlı aktivistlere de aynı şekilde uygulanabilmektedir).¹⁰ Benzer şekilde Çin’de, ulusal politikanın bir uzantısı olarak dini vecibelerin yerine getirilmesi kısıtlanmakta ve resmi, formel kanalların dışında her tür dini vecibelerin yerine getirilmesi ya da ibadet, uluslararası insan hakları standartlarını ihlal ederek yaptırma tabi tutulabilmektedir. Her hangi belirli din ya da inanç sistemine getirilen kısıtlamaların şiddeti, tıpkı belirli bir grubun bir siyasi kampanyanın hedefi olup olmaması gibi resmi politikaya göre değişiklik göstermektedir. SUÖB’deki müslümanlara uygulanan din baskısı, “aşırı dinci” denilen kişilere karşı başlatılan resmi kampanya sırasında daha da arttı. Son yıllarda başlatılan bu kampanya, Uygur müslümanlarına dayatılan denetimlerin Çin’deki diğer halklar arasındaki islama getirilen kısıtlamalardan daha sert olmasına yol açtı.¹¹

Son yıllarda SUÖB’de insan hakları ihlallerinin ağırlaşmasına bazı ek faktörler de birleşerek katkıda bulunmuş ve bölgedeki Uygur nüfusunun duyduğu hoşnutsuzluğu daha da artırmıştır. Yetkililerin, bir çok Uygurun ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının ciddi ve yaygın olarak ihlal edilmesine dair yakınmalarına hitap etmede yetersiz kalması bölgede bir gerilim kaynağı olarak durmaktadır.¹² Uygurlar arasında yüksek işsizlik oranı devam etmektedir ve bildirildiğine göre, Han Çinli işçilerin bölgeye akınının sürmesi, Uygurların işgücü pazarından daha da fazla dışlanmasına yol açmaktadır. Uygurların büyük bir çoğunluğu çiftçidir; Çinceyi akıcı konuşamamaktadırlar ve sınırlı eğitim ve iş olanaklarına sahiptirler. Bununla birlikte, raporlara göre son yıllarda Uygur aileleri Han Çinli müteahhitler tarafından yeterli danışma hizmetleri ve tazminat verilmeden topraklarından zorla atılmaktadır.¹³ Bildirildiğine göre, on binlerce Uygur kitabının

¹⁰ Madde 103: *Ülkeyi bölmek ya da ulusal birliği zayıflatmak amacıyla hareket eden, örgüt kuran ya da komplo kuranlardan ele başları veya suçu ağır olan kimseler müebbet hapse veya on yıldan az olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına çarptırılır; diğer aktif katılımcılar üç yıldan az ve on yıldan fazla olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına çarptırılır; ve diğer katılımcılar üç yıldan fazla olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına, ev hapsi, denetim veya siyasi haklarından yoksun bırakılma cezalarına çarptırılır.*

Ülkeyi bölmeyi ve ulusal birliği zayıflatmayı teşvik eden kimseler beş yıldan fazla olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına, ev hapsi, denetim veya siyasi haklarından yoksun bırakılma cezalarına çarptırılır; ele başları veya suçları ağır olan kimseler beş yıldan az olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına çarptırılır.

¹¹ Bkz. *The Xinjiang Problem* (Sincan Sorunu), Graham E Fuller ve S.Frederick Starr, John Hopkins Üniversitesi, Orta Asya-Kafkasya Enstitüsü, Aralık 2003, s.19.

¹² Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/19/99, a.g.e.

¹³ Yakınlarda olan bir olayda, İli bölgesinde baraj gölü ve elektrik santralı projesi inşaatı nedeniyle başka yere yerleştirilme programının adil olmadığını söyleyerek protesto ettikleri için en az 16 kişinin

yasaklanması ve yakılması¹⁴ ile Eylül 2002'den itibaren Sincan Üniversitesi'nde bir çok dersde Uygurca'yı eğitim dili olarak yasaklayan bir resmi politikanın dayatılması da dahil olmak üzere kültürel haklar üzerindeki kısıtlamalar da son yıllarda ağırlaşmıştır.¹⁵

Yetkililer SUÖB'deki din baskısını, "fundamentalist" ya da "aşırı İslamcı" faaliyetlerle mücadele diye savunmaktadırlar.¹⁶ Sincan analistleri, Uygurların büyük çoğunluğunun ılımlı Sufi ya da Sünni İslam biçimlerini kabul ettiklerini ve daha radikal, "Vahabi" denilen İslamcı hareketlerle ilgilerinin olmadığını belirtmektedirler. Bununla birlikte, bildirildiğine göre 1990'lardan itibaren bazı Uygurlar ile fundamentalist İslamcı hareketler, özellikle de Orta Asya, Pakistan ve Afganistan'daki hareketler arasındaki ilişkilerin gelişmesi sonucunda, bölgede bu tür inançların yaygınlığı da 1990'lardan itibaren artmaktadır.¹⁷ Ne var ki, din baskısının boyutları şiddet içeren faaliyetler ile mücadele gereğinin ötesine geçmektedir. Uluslararası Af Örgütü, SUÖB'de uluslararası din ve inanç özgürlüğü standartlarını ihlal ederek, barışçıl şekilde kendi dini ibadetlerini yapmalarından dolayı gözaltına alınan sayısız Uygurun vakalarını belgelemiştir.¹⁸

polis tarafından gözaltına alındığı bildirildi. Bkz. "Police in Xinjiang detain protesters" ("*Sincan'da polis protestocuları gözaltına aldı*"), RFA, 14 Haziran 2004.

¹⁴ Örneğin, görgü tanıkları Haziran 2002'de Kaşgar kentindeki 1 no.lu Ortaokulda toplanan kitapların istif edilerek yakıldığını bildirdi. Daha fazla bilgi için bkz. "*Uyghur language and culture under threat in Xinjiang*" (Sincan'da Uygur dili ve kültürü tehdit altında), Dr Michael Dillon, 14 Ağustos 2002, Orta Asya-Kafkasya Analisti. Bildirildiğine göre, yasaklanan ve yakılan kitaplar arasında *A Brief History of the Huns and Ancient Literature (Hunların Kısa Bir Tarihi ve Antik Edebiyat)* ile *Ancient Uyghur craftsmanship (Antik Uygur Zanaatkarlığı)* gibi Uygur tarihi ve kültürü ile ilgili kitaplar bulunmaktaydı. Daha fazla bilgi için bkz. *Criminalizing Ethnicity: Political Repression in Xinjiang (Etnisitenin Suç Haline Getirilmesi: Sincan'da Politik Baskı)*, Nicolas Becquelin, Human Rights in China (Çin'de İnsan Hakları) içinde, China Rights Forum, No.1, 2004, s. 45.

¹⁵ Bkz. "Xinjiang University to teach major subjects in Chinese" ("*Sincan Üniversitesi'nde ana konular Çince öğretiliyor*"), *Xinhua*, 7 Haziran 2002. Mart 2004'te SUÖB'deki elli etnik azınlık okulunun önümüzdeki beş yıl içinde etnik Çin okullarıyla birleşeceği ve derslerin olabildiğince Çince yürütülmesi gerektiği bildirilince, Uygurcanın eğitim dili olarak kullanılmasına getirilen artan kısıtlamalar ile ilgili korkular daha da çoğaldı. Bkz. "China imposes Chinese language on Uyghur schools" ("*Çin, Uygur okullarına Çinceyi getiriyor*"), RFA, 16 Mart 2004.

¹⁶ Bkz. *Dislocating China: Muslims, Minorities and Other Subaltern Subject* (Çin'in Altüst Oluşu: Müslümanlar, Azınlıklar ve Öteki Alt Gruplar), Dru C. Gladney, Hurst & Co. Londra, 2004, ss.252-253

¹⁷ Bkz. *The Uyghurs in Xinjiang: the malaise grows* (Sincan'daki Uygurlar: hoşnutsuzluk artıyor), Rémi Castets, China Perspectives No.49, Eylül-Ekim 2003.

¹⁸ Örneğin bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/18/99, ss.10-11 ve ASA 17/010/2002, ss.13-16, a.g.e. Sincan ve Çin'deki Müslümanlar üzerine bir uzman olan Profesör Dru C Gladney, hükümetin "fazla" dindar olduğundan şüphe duyduğu bütün Uygurları, özellikle Sufi ya da Vahabi olarak belirlenen kişileri sürekli olarak topladığını da belirtmiştir. Bkz. *China's Minorities: the case of Xinjiang and the Uyghur people* (Çin'deki Azınlıklar: Sincan vakası ve Uygur halkı), Birleşmiş Milletler Azınlık Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu'na sunulan çalışma, Azınlıklar Çalışma Komisyonu, Dokuzuncu Oturum, 12-16 Mayıs 2003, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/AC.5/2003/WP.16.

Uluslararası Af Örgütü, SUÖB'deki baskının ileri boyutlarda olmasının etnik, kültürel ya da dini Uygur kimliğinin her hangi bir şekilde bağımsız ifadesine yönelik alanı daraltmasından endişe duymaktadır. Bu tür ifadeler, özellikle barışçıl eleştiri, hoşnutsuzluk ya da huzursuzluk biçimini aldıklarında yetkililer tarafından çoğunlukla "ayrılıkçı", "terörist" ya da "yasa dışı dini" faaliyetler oluşturma sayılmakta ve keyfi gözaltı, işkence ve diğer ciddi insan hakları ihlallerine yol açmaktadır. Uluslararası Af Örgütü Çinli yetkililere, şiddet içeren eylemler ile barışçıl hoşnutsuzluğun ya da sosyal, kültürel ya da dini kimliğin ifade edilmesi arasında net bir ayırım yapmaları çağrılarını sürdürmektedir.

Uygur düşünce mahkumları

SUÖB'de düşünce suçlarının gözaltına alınması uygulamasının devam etmesi, Çin'in bölgedeki baskı politikalarının şiddet eylemleri ile ya da "terörizm" ile mücadele kaygılarının çok ötesine geçtiğinin kanıtıdır. Bilgiye ulaşma konusunda getirilen resmi kısıtlamalar dikkate alındığında, bölgede sırf ifade, toplantı ve dernek kurma özgürlüklerinin ya da öteki hakların barışçıl kullanımına ilişkin eylemlere katılmaktan dolayı gözaltına alınanların tam sayısını belirlemek olanaksızdır. Bu kategoriye girenlerin bir çoğunun suçlanmadan ya da mahkemeye çıkarılmadan "yeniden eğitim çalışması" kamplarında ya da öteki gözaltı merkezlerinde tutulduklarına inanılmaktadır. Bununla birlikte, vakaları aşağıda anlatılan iki kişi uzun hapis cezaları almışlardır ve öteki hükümetlerin, Birleşmiş Milletler insan hakları mekanizmalarının ve Uluslararası Af Örgütü de dahil olmak üzere sivil toplum örgütlerinin serbest bırakılmaları için defalarca yaptığı çağrılara rağmen hapislikleri devam etmektedir.

57 yaşında ve on bir çocuk annesi olan **Rabiya Kadir**, Mart 2000 tarihinde yapılan gizli bir celsede, Urümçi Ara Halk Mahkemesi tarafından Çin Ceza Yasası'nın 111. maddesi uyarınca "yabancılara gizli bilgi aktarmak" suçundan sekiz yıl hapis cezasına çarptırıldı.¹⁹ Yargılama sırasında ne Rabiya Kadir'e ne de avukatına savunma yapmak üzere konuşma izni verildi. Rabiya Kadir davasında verilen hükümde "gizli bilgi", Kadir'in kocasına –1996'dan bu yana ABD'de yaşayan SUÖB'li eski bir siyasi tutuklu- gönderdiği *Günlük Kaşgar* gazetesi, *Sincan Hukuk Haberleri*, *Günlük İli* gazetesi ve *İli Akşam Haberleri* gibi herkesin satın alabileceği gazetelerin nüshaları olarak tanımlanmaktaydı. Rabiya Kadir'in temyiz talebi Kasım 2000'de reddedildi ve hüküm onandı.

¹⁹ Madde 111: *Devlet sırlarını ya da istihbaratını çalan, gizlice toplayan, satın alan veya ülke dışında bir örgüt, kurum ya da kişilere verenler beş yıldan az ve on yıldan fazla olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına çarptırılır; koşullar özellikle ciddiye 10 yıldan az olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına ya da müebbet hapse, ve koşullar görece önemsizse beş yıldan fazla olmamak üzere değişmez süreli hapis cezasına, ev hapsi, denetim veya siyasi haklarından yoksun bırakılma cezalarına çarptırılır.*

Rabiya Kadir 1996'da kocasıyla birlikte ABD'ye gitmiş, ama daha sonra SUÖB'e geri dönmüştü. 1997'de Çinli yetkililer Rabiya Kadir'i izlemeye aldı ve pasaportuna el koydu. Komünist Parti Bölge Komitesi Sekreteri Wang Lequan'a göre bunun nedeni, "Rabiya Kadir'in kocasının ülke dışında devleti yıkıcı ve ayrılıkçı faaliyetlere karışmış" olmasıydı.²⁰ Anlaşıldığına göre Rabiya Kadir'in kocasının böyle görülmesine radyo istasyonları *Voice of America (VOA, Amerikanın Sesi)* ve *Radio Free Asia (RFA, Özgür Asya Radyosu)*'de yayıncı olarak yaptığı faaliyetler neden olmuştu.

Rabiya Kadir Ağustos 1999'da, o sırada Çin'i ziyaret etmekte olan Amerika Birleşik Devletleri Kongre Araştırmaları heyetinin bir temsilcisi ile buluşmaya giderken gözaltına alındı. Üzerinde "ulusal ayrılıkçı faaliyetler ile bağlantısı olduğundan kuşkulanan" on kişilik bir liste bulundurmakla suçlandı. Rabiya Kadir'in ailesine tutukluluğunun ilk on beş ayı boyunca ziyaret izni verilmedi. Sonrasında da aile ziyaretleri sınırlı tutuldu ve cezaevi yetkilileri tarafından yakından izlendi. Bazı durumlarda aile ziyaretleri çoğunlukla kısa süre önce haber verilerek iptal edildi. Rabiya Kadir şu anda Urümçi Kadın Cezaevi'nde tutulmaktadır ve bildirildiğine göre kronik gastrit ve zaman zaman yüksek tansiyon rahatsızlığı bulunmaktadır. Her gün ilaç kullanmaktadır.

Rabiya Kadir'in Ağustos 1999'da gözaltına alındığı sırada oğlu Ablikim Abdürrahim ve Rabiya Kadir'in sekreteri Kahrıman Abdükirim de gözaltına alındı ve haklarında dava açılmadan ya da duruşmaya çıkarılmadan sırasıyla iki ve üç yıllık "çalışma kampında yeniden eğitim" cezasına çarptırıldı. Her ikisine de gözaltında kötü muamele edildiği bildirildi. Aralık 2002'de Rabiya Kadir'in SUÖB'de yaşayan dört çocuğu, anlaşıldığı kadarıyla bölgeyi ziyaret eden üst düzey bir Amerikalı yetkili ile buluşmalarını önlemek üzere kısa süreliğine gözaltına alındı.

Bildirildiğine göre Rabiya Kadir'in cezası, "hatalarını anladığı ve Parti ve halk yanında tutum almaya karar verdiği" gerekçesiyle Mart 2004'te bir yıl indirildi.²¹ Bu durumda Rabiya Kadir 12 Ağustos 2006'da serbest kalacaktır. Bildirimlere göre, Rabiya Kadir "samimi pişmanlık ve ıslah olma isteği" göstermeye devam ederse, Çinli yetkililer başka ceza indirimleri de düşünebilir.²²

²⁰ Bkz. "A Door to the North" ("Kuzeye Açılan Bir Kapı"), Ivo Dokoupilu, <http://www.tol.cz/jul99/specr10992.html> adresindeki Transitions Online web sitesinde bulunabilir, (24 Kasım 1999'da son değişiklik yapılmıştır).

²¹ "China reduces sentenced of jailed Muslim businesswoman" ("Çin, hapisdeki Müslüman işkadınının cezasını indiriyor"), *Associated Press (AP)*, 4 Mart 2004.

²² Bkz. San-Francisco'da bulunan *Duihua (Diyalog) Vakfı*'ndan John Kamm'ın yorumu, "Rare sentence reduction for leading Uighur activist in China" ("Çin'de lider Uygur aktivistine az görülen ceza indirimi"), *Agence France Presse (AFP)*, 3 Mart 2004 içinde.

Rabiya Kadir bir zamanlar örnek bir Uygur iş kadını olarak övülüyordu ve 1995'te başarıları ona Pekin'de toplanan Birleşmiş Milletler Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda Çin'in resmi heyetinde yer kazandırmıştı. 1997'de Rabiya Kadir "Bin Ana Hareketi"nin –etnik azınlık kadınların haklarını iyileştiren ve onlara iş olanakları yaratan bir forum- kuruluş çalışmasına katıldı. Bu forum, Rabiya Kadir'in Urümçi'deki mağazasında faaliyete geçti ve "Bin Ana Hareketi"nin ikinci toplantısında Rabiya Kadir kadınların gücünden ve Uygur annelerine yardım etme isteğinden söz etti. Bu annelerin bir çoğu ailelerinin geçimine yardım etmek amacıyla çalışmak istiyordu ama çalışma olanakları bulamıyordu. Rabiya Kadir, Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı'nın (CPPCC) da resmi üyesiydi. Geniş tabanlı bu örgütte Çin Komünist Partisi'nin, diğer resmi siyasi partilerin, kitlesel örgütlerin temsilcileri ve öteki önemli şahsiyetler yer almaktadır. Ne var ki Rabiya Kadir'in 1998'de CPPCC'ye yeniden seçilmesi yasaklandı, zira kocasının ABD'deki "ayrılıkçı" faaliyetlerini kınamakta "başarısız" kalmıştı.

Uluslararası Af Örgütü, Rabiya Kadir'in hapis cezasına getirilen yeni indirimi memnuniyetle karşılamaktadır, ama ifade ve dernek kurma özgürlüğü gibi temel insan haklarının ihlal edilerek cezaevinde tutulmaya devam edilmesinden hala derin endişe duymaktadır. Uluslararası Af Örgütü, Rabiya Kadir'i düşünce mahkumu olarak kabul eder ve derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılması çağrılarını yineler.

44 yaşındaki etnik Uygur tarihçi **Tohti Tunyaz**, Ceza Yasası'nın 111. ve 103. maddeleri uyarınca "devlet sırlarını yasa dışı yollarla elde etme" ve "ayrılıkçılığı teşvik" suçlarından verilen 11 yıllık cezasının altı yılını yatmış durumda. Tohti Tunyaz Urümçi'deki SUÖB 3 no.lu cezaevinde kalmaktadır.

Tohti Tunyaz, 11 Şubat 1998'de Çin'de tutuklanmadan önce Japonya'da Tokyo Üniversitesi'nde lisansüstü eğitim görmekteydi. Çin'in etnik azınlıklara yönelik politikası üzerine uzmanlaşmaktaydı ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1949'da kurulmasından önceki bölge tarihi, özellikle de 1944-49 tarihleri arasındaki Doğu Türkistan Cumhuriyeti dönemi üzerine hazırladığı tezi için materyal toplamak üzere SUÖB'deki evine gelmişti. Bu ziyaret sırasında tutuklandı ve Mart 1999'da Urümçi Ara Halk Mahkemesi tarafından mahkum edildi. Cezası daha sonra temyizde onandı. Tohti Tunyaz Şubat 2009'da serbest bırakılacaktır.

"Devlet sırlarını yasa dışı yollarla elde etme" suçu, Tohti Tunyaz'ın SUÖB'deki bir resmi kütüphane görevlisinin yardımıyla topladığı bir dizi 50 yıllık belgeye dayanmaktadır. Yargılama sırasında "ayrılıkçılığı teşvik" suçu, Çinli yetkililerin Tohti Tunyaz'ın Japonya'da yayınladığını iddia ettiği "İpek Yolu'nun Asıl Hikayesi" (The Inside Story of the Silk Road) adlı bir kitap ile bağlantılandırıldı. Oysa profesörüne göre Tohti Tunyaz böyle bir kitap ya da "ayrılıkçılığı teşvik eden" başka herhangi bir kitap yayınlamamıştı.

Tohti Tunyaz, SUÖB'de büyüdüğü yer olan Aksu kentinin Baicheng ilçesindeki bir nehre atıfta bulunan Tohti Muzart mahlasıyla yazılar yazmaktadır. 2002 yılında PEN'in Amerika Merkezi, Tohti Tunyaz'ı PEN/Barbara Goldsmith Yazma Özgürlüğü Ödülü ile ödüllendirdi. Tohti Tunyaz'ın ailesi Japonya'da yaşamaktadır.

Mayıs 2001'de Birleşmiş Milletler Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu (WGAD), Tohti Tunyaz vakası hakkında benimsediği görüşte, Tohti Tunyaz'ın özgürlükten yoksun bırakılmasının keyfi olduğunu ve düşünce, görüş ve ifade özgürlüğü hakları da dahil olmak üzere Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi'nin çeşitli maddeleriyle çeliştiğini belirtti. WGAD ayrıca şunları vurguladı:

“Bay Tohti Tunyaz yalnızca bir araştırma tezi yazmaktan dolayı cezaya çarptırılmaz; bu araştırma, yayınlanmış olsa dahi, herkesin yararlandığı ve bu durumda olduğu gibi barışçıl yollarla kullanıldığı takdirde hiç bir şekilde suçlanmaya değer görülemeyecek olan düşünce, ifade ve görüş özgürlüklerini kullanma hakkı içinde yer alır.”²³

Çinli yetkililer bugüne kadar WGAD'ın “durumu telafi etme” kararına uygun davranmamıştır ve Tohti Tunyaz halen cezaevindedir. Uluslararası Af Örgütü, Tohti Tunyaz'ı bir düşünce mahkumu olarak görmektedir ve derhal ve koşulsuz olarak serbest bırakılması için çağrıda bulunmaya devam eder.

Mart 2002'den beri tutuklanan ve mahkum edilen kişilere ilişkin tahminler

Çinli yetkililer ülke çapında bireylerin gözaltına alınması ve tutuklanması ile ilgili ayrıntılı istatistiklerin yayınlanmasını engellemeye devam etmektedir. Çin, uluslararası insan hakları örgütlerinin bu tür konularda bağımsız araştırma yapmak üzere ülkeye girmelerini engellemeye de devam etmektedir.

Bunlara ek olarak, SUÖB'de Çin'in aldığı sert siyasi önlemler kapsamında artan baskı düzeyleri, tutuklamalar ve verilen cezalar hakkında başka ülkelerdeki kişi ve örgütlere bilgi aktarma da dahil olmak üzere bu tür bilgileri resmi olmayan yollarla yaymaya kalkışan kişilerin karşılaştığı riskleri de artırmıştır. Yukarıda ayrıntıyla anlatılan Rabiya Kadir'in tutuklanması, diğer Uygur aktivistlerine, dış dünyaya yerel gazete haberlerini aktarmanın bile suç olarak görülebileceği mesajını vermiştir. Bütün bu

²³ Birleşmiş Milletler Keyfi Gözaltı Çalışma Grubu, “Opinion No. 7/2001 (People's Republic of China): Communication addressed to the Government on 26 April 2000, concerning Tohti Tunyaz” (26 Nisan 2000 tarihinde Tohti Tunyaz ile ilgili olarak hükümete gönderilen yazı), Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, Belge No. E/CN.4/2002/77/Add.1, 11 Aralık 2001.

faktörlerin bir araya gelmesiyle SUÖB'de siyasi nedenler yüzünden tutuklanan ve gözaltına alınanların sayısını doğru şekilde tahmin etmek olanaksızlaşmıştır.

Mart 2003 tarihinde Pekin'de toplanan 10. Ulusal Halk Kongresi'nin yıllık toplantısında o sırada Çin'in genel temsilci olan Han Zhubin'in açıkladığı istatistikler, 1998 ile 2002 arasındaki beş yıllık sürede temsilciliklerin ülke çapında 3.402 kişinin yakalanmasını onayladığını ve 3.550 kişiyi "devlet güvenliğini tehlikeye atma" suçu ile yargılandığını göstermektedir.²⁴ Bu yüksek rakam, Çinli yetkililerin, "terörizm" ya da "ayrılıkçılık" olarak gözüken hareketler de dahil olmak üzere "devlet güvenliği"ne ya da "sosyalist sistem"e karşı tehdit oluşturduğu addedilen her tür davranışa karşı sıkı önlemler almak üzere yoğun bir çaba içine girdiğini göstermektedir. Bunların ulusal rakamlar olmasına karşın, hatırı sayılır bir kısmının SUÖB'de "ayrılıkçılığı teşvik" suçundan gözaltına alınan ve ceza alan Uygur vakaları olması muhtemeldir.

Uluslararası Af Örgütü Mart 2002'de, Eylül 2001'den sonraki altı ay içinde SUÖB'de binlerce kişinin gözaltına alındığı ve bunların en azından önemli bir kısmının Ceza Yasası uyarınca yargılandığı ya da mahkum edildiği –bunların büyük kısmı Uygurdur- tahmininde bulundu.²⁵ Bölgede "ayrılıkçılık, terörizm ve aşırı dincilik" olarak tanımlanan "üç şer güç" üzerindeki resmi siyasi önlemlerin artırıldığı göz önüne alınırsa, bu rakamların o tarihten sonra önemli ölçüde artmış olması muhtemeldir.

Eylül 2003'te sürgündeki Uygur kaynakları, Mart 2002 tarihinden itibaren SUÖB'ün çeşitli şehirlerinde bağımsızlığı geliştirdiğine inanılan Uygur kitaplarına ve öteki medya araçlarına el koymayı ya da bunları yakmayı amaçlayan güvenlik operasyonları kapsamında on binlerce kişinin "ayrılıkçı" ya da "terörist" oldukları iddiasıyla gözaltına alındığını bildirdi.²⁶ Aynı kaynaklar, Nisan ile Ağustos 2002 tarihleri arasında sadece Kaşgar'da, resmi olmayan İslami faaliyetleri hedef alan bir güvenlik operasyonu sırasında tahmini olarak 5.000 kişinin gözaltına alındığını da belirtti. Bildirildiğine göre bu kişilerin yaklaşık 150'sinin ölüm cezaları infaz edildi.²⁷ Uluslararası Af Örgütü bu rakamları doğrulamayı başaramadı.

24 Eylül 2003'te Çinli yetkililer, bölgede 1 Ekim 2003'ten (Ulusal Gün) Ocak 2004 sonundaki Çin Yeni Yılı'na kadar 100 gün sürecek yeni bir sert güvenlik önlemleri başlattığını duyurdu. Uluslararası Af Örgütü, bu önlemlerin "ayrılıkçı" ya da "terörist" olduğu iddia edilen suçlar nedeniyle gözaltına alınan ve/veya cezaya çarptırılan

²⁴ *Xinhua*, 11 Mart 2003. Bu istatistiklerin analizi için ayrıca bkz. *Dialogue*, Bahar 2003/Sayı 11, *Duihua Vakfının* www.duihua.org, internet adresinde bulunabilir.

²⁵ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/010/2003, a.g.e.

²⁶ Bkz. *East Turkistan: Genocide, prison, torture and linguacide in the name of 'Anti-Terrorism'* (Doğu Türkistan : 'Terörle Mücadele' adı altında soykırım, cezaevi, işkence ve dil kırımı (linguacide)), ETIC Report 2003, www.uygur.org/enorg/h_rights/report_2003.html internet adresinde bulunabilir.

²⁷ Bkz. *Dong Tuerqisidan Renquan Wenti* [Doğu Türkistan İnsan Hakları Sorunları], Mart 2002 – Ağustos 2003, ETIC, internet adresi (Çince): <http://www.uygur.org/china/et/2004/0213.htm>.

Uygurların sayısında hatırı sayılır bir artışa yol açmasının muhtemel olduğundan endişe etmektedir.

“Terörizm” ile mücadele: Çin’in propaganda savaşı şiddetleniyor

11 Eylül 2001’de ABD’deki saldırıların ardından Çinli yetkililer, davranışlarına uluslararası destek sağlamak amacıyla SUÖB’deki sert önlemleri ısrarla uluslararası “terörle savaş”ın bir parçası olarak gerekçelendirmeye çalıştı. O tarihten sonra Çinli yetkililer 1980’lerde ve 1990’larda yapılan ve silahlı Uygur milliyetçi gruplarına atfedilen çok sayıda patlama olaylarını ve diğer şiddet içeren faaliyetleri yaygın şekilde duyurdu ve bunu, hükümetin bölgedeki sert güvenlik önlemlerini “karşı terörizm” açısından gerekçelendirmek üzere bir bahane olarak kullandı.

Son üç yıl içinde eskiden “ayrılıkçı” olarak damgalanan Uygur milliyetçilerine giderek “terörist” yaftası takılmaya başlandı. Aralık 2001 sonunda Çin, kendi ifadesiyle “terörist” suçları cezalandırmak için yasanın zaten içerdiği önlemleri daha da kesin hale getirmek amacıyla Ceza Yasasının bazı maddelerini değiştirdi. Uluslararası Af Örgütü Mart 2002’de yayınladığı bir raporda bu değişiklikleri inceledi ve yeni maddelerin Çin’de ölüm cezasının uygulanma alanını genişlettiğine ve ifade ve dernek kurma özgürlüğünü daha da bastırmak için kullanılabileceğine dair kaygılarını ifade etti.²⁸

“Ayrılıkçılar, teröristler ve aşırı dinciler”e karşı alınan sert güvenlik önlemleri, “terörist” grupların saldırıları konusunda hiç bir resmi rapor olmamasına rağmen geçtiğimiz üç yıl içinde de devam etti. Çin hükümetinin 21 Ocak 2002’de yayınlanan ve bölgede son on yılda vuku bulan “terörist” olayları sıralayan bir raporuna göre, bir “terörist” grubun yaptığı iddia edilen en yeni patlama olayı Nisan 1998’de Yecheng’de olmuştu ve 1999’dan bu yana “teröristler”e atfedilen diğer tek şiddet eylemi, Ocak 2001’de Kaşgar ilinde bir mahkeme görevlisinin öldürülmesiydi.²⁹

Bu tarihten beri bu tür olayların olmayışı, yakın zamanlarda yerel yetkililer tarafından da doğrulanmıştır. 12 Nisan 2004’te SUÖB yerel hükümet başkanı İsmail Tilivaldi bir basın toplantısında “son bir kaç yılda tek bir patlama olayı ya da suikast gerçekleşmemiştir” dedi.³⁰ Tilivaldi, “teröristler”in “sokaklarda koşturan fare gibi halkın

²⁸ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/10/2002, a.g.e.

²⁹ Bkz. “East Turkestan terrorist forces cannot get away with impunity” (“Doğu Türkistan terörist güçleri ceza almaktan kaçamazlar”), Çin Devlet Konseyi Enformasyon Bürosu tarafından yayınlanmış ve 21 Ocak 2002’de resmi Halkın Günlüğü gazetesinde yayınlanmıştır. Bu belgede “Doğu Türkistan terörist güçleri”nin 200’den fazla olaydan meydana gelen “bir bombalama ve suikast kampanyası” yürüttüğü ve 162 kişinin ölmesi ve 440 kişinin yaralanmasına neden olduğu iddia ediliyordu.

³⁰ “Governor says China’s Xinjiang has seen no terrorist attacks for years” (“Hükümet Çin’de Sincan’da yıllardır hiç bir terörist saldırıya tanık olmadığını söylüyor”), Xinhua, 12 Nisan 2004.

büyük öfkesine neden olduğu"nu da ekledi.³¹ Tilivaldi, bölgenin ekonomik potansiyelinin reklamını yapma amacını taşıdığı belli olan bir çabayla, bölgedeki kamu güvenliği durumunun "çok iyi" olduğunu ve "her yıl 300.000 yabancı turist ve on milyondan fazla iç turistin Sincan'a geldi"ğini iddia etti. "Sincan'da sürekli yaşayan 500 yabancı bir tanesi bile sorunla karşılaşmamıştır" dedi.

Ne var ki, Aralık 2002'de Devlet Konseyi'nin yayınladığı bir Ulusal Savunma Üzerine Resmi Broşür'de Çin, "Doğu Türkistan terörist güçleri"nce meydana getirildiği iddia edilen tehdidin altını bir kez daha çizdi. Bu belgede "terörizm"i kilit bir güvenlik konusu olarak tanımlayan uzun bir bölüm vardı. Belgede, "Çin de terörizmin bir kurbanıdır" ve " 'Doğu Türkistan terörist güçleri' ülkenin sosyal istikrarına olduğu kadar Çin'de yaşayan tüm etnik gruplara mensup halkların da can ve mal güvenliğine yönelik ciddi bir tehdittir" ifadeleri tekrarlanıyordu.³²

Çin Devlet Konseyi, görüldüğü kadarıyla SUÖB'deki politikalarına yönelik uluslararası eleştirilere karşılık olarak, Mayıs 2003'de *Sincan'ın Tarihi ve Gelişimi* başlıklı yeni bir Resmi Broşür yayınladı. Bu belge bölgedeki etnik azınlıkların haklarının dini inanç özgürlüğü de dahil olmak üzere tam olarak korunduğunu iddia ediyordu.³³ Bu belgede, "[11] Eylül olayından sonra uluslararası terörizme karşı mücadele ve işbirliği çağrısında bulunan sesler daha da gür çıkmaya başladı. 'Doğu Türkistan' güçleri içinde buldukları kötü durumdan kurtulabilmek amacıyla 'insan hakları', 'din özgürlüğü' ve 'etnik azınlıkların çıkarları' bayrağını bir kez daha yükseltti ve terörizme karşı uluslararası mücadelenin indirdiği darbelerden kaçınmak amacıyla halkı yanlış yönlendirmek ve dünya kamuoyunu aldatmak için, 'Çin hükümeti etnik azınlıkları ezme için her fırsatı kullanıyor' iddialarını uydurdu" ifadeleri de kullanıldı. Ne var ki bu belge, insan hakları alanındaki uluslararası sivil toplum örgütlerinin (STÖ), Birleşmiş Milletler uzmanlarının ve diğer kişilerin uzun yıllardır bölgedeki Uygur topluluğuna karşı işlenen ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri konusunda defalarca dile getirdiği endişeleri kabul etmekte ya da ele almakta başarısız kaldı.

³¹ "Sokakta koşuran fareler" benzetmesi, son dönemlerdeki Falun Gung ruhani hareketi de dahil olmak üzere Çin'deki sert siyasi önlemlerin hedef aldığı kişileri tanımlamak için yaygın olarak kullanılmaktadır. Bkz. Amnesty International, *People's Republic of China: Continuing abuses under a new leadership – summary of human rights concerns* (Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: yeni liderlik döneminde devam eden ihlaller – insan hakları ile ilgili endişelerin özeti), Ekim 2003 (ASA 17/035/2003), ss.13-14

³² *China's National Defense in 2002* (2002'de Çin Ulusal Savunması), 9 Aralık 2002'de Devlet Konseyi Enformasyon Bürosu tarafından yayınlanmıştır. <http://www.china.org.cn/english/2002/Dec/50743.htm> internet adresinde bulunabilir. Nicolas Becquelin, Çin'in 2000 yılında yayınlanan eski Resmi Broşürü'nde tam tersine "terörizm"e metnin çeşitli yerlerine dağılmış yalnızca dört genel gönderme olduğunu belirtti. Bkz. China Rights Forum, Sayı 1, 2004, a.g.e.

³³ İnternet adresi: <http://www.china.org.cn/e-white/20030526/4.htm>.

Çin Kamu Güvenliği Bakanlığı 15 Aralık 2003 tarihinde "Doğu Türkistan teröristleri" ve yurt dışındaki "terörist örgütler" in bir listesini yayınladı.³⁴ Bu listede dört örgüt adı vardı: Doğu Türkistan'ın Kurtuluşu Örgütü (ETLO), Doğu Türkistan İslam Hareketi (ETİM), Dünya Uygur Gençlik Kongresi (WUYC) ve Doğu Türkistan Enformasyon Merkezi (ETIC), ayrıca bu gruplara mensup on bir kişi: Hasan Mahsum, Muhammetemin Hazret, Dolkun İsa, Abdücelil Karakaş, Abdükadir Yapukuan, Abdümicit Muhammetkelim, Abdula Karyacı, Ablimit Tursun, Hüdaberdi Haşerbik, Yasin Muhammat ve Atahan Abuduhani. Liste yayınlandığı sırada Çinli yetkililer diğer devletlere, bu kişileri yakalamak ve Çin'e teslim etmek için uluslararası bir hareket başlatılması çağrısında bulundu.

Resmi Çin basınında, listede yer alan kişiler tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen "terörist" olayların ayrıntılarına dair yorumlar görüldü. Daha önceki tarza uygun olarak bu bilgiler de doğrulanmamıştı ve bu iddiaları destekleyecek hiç bir güvenilir kanıt sağlanmıyordu. Tam tersine, "kanıtlar"ın büyük çoğunluğu başka kişilerden sorgu altında alınmışa benziyordu. Çin'de polisin özellikle gözaltına alınan zanlılardan "itiraf" elde etmek amacıyla sürekli ve yaygın işkence ve kötü muamele yapması göz önünde bulundurulduğunda, Uluslararası Af Örgütü bu şekilde elde edilen her tür "kanıt"ın derin bir kuşkuyla karşılanması gerektiğine inanmaktadır.³⁵

Bu örgütlerin iki tanesi, sırasıyla Dolkun İsa ve Abdücelil Karakaş'ın lideri olduğu WUYC ve ETIC, Çin'de Uygurlara karşı işlenen insan hakları ihlalleri ile ilgili raporlar yayınlayan ve bölgede kendi kaderini tayin hakkı ya da bağımsızlıktan yana olan, Almanya'da yasal olarak kurulmuş sivil toplum örgütleridir.³⁶ Bu örgütler bir çok vesileyle şiddet kullanılmasına karşı olduklarını belirtmişlerdir.³⁷ Bildirildiğine göre, listenin yayınlanmasından sonra Almanya İçişleri Bakanlığı'nın bir sözcüsü WUYC'dan haberi olduğunu ama onları "extremist" olarak sınıflandırmadığını ve ETIC hakkında da hiç bir şey bilmediğini söylemiştir.³⁸ Uluslararası Af Örgütü, Çin'in bu grupları listesine

³⁴ "Combating terrorism, we have no choice," ("*Terörizmle mücadelede başka seçeneğimiz yok*") *People's Daily*, 16 Aralık 2003, aşağıdaki internet adresinde bulunabilir:

http://english1.peopledaily.com.cn/200312/18/eng20031218_130652.shtml

³⁵ Çin'deki işkencenin kapsamı ve niteliği konusunda daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International, *People's Republic of China: Torture – a growing scourge in China – time for action* (Uluslararası Af Örgütü, Çin Halk Cumhuriyeti: İşkence –Çin'de büyüyen bir bela- harekete geçme zamanı), Ocak 2001, ASA 17/004/2001.

³⁶ Daha sonra WUYC, Dünya Uygur Kongresi'ni (WUC) kurmak üzere başka bir Uygur siyasi grubuyla, Dogu Türkistan Ulusal Kongresi (ETNC) ile birleşmiştir.

³⁷ Sincan analistleri Doğu Türkistan bağımsızlık ve enformasyon örgütlerinin büyük çoğunluğunun şiddeti kabul etmediklerini de belirtmişlerdir. Bu tür grupların bir listesi için bkz. "*Cyber-separatism: virtual voices in the Uyghur opposition*" ("*Siber ayrılıkçılık: Uygur muhalefesinde sanal sesler*") Gladney'de, 2004 a.g.e.

³⁸ "China publishes Xinjiang 'terrorists' list" ("*Çin, Sincan 'teröristleri'nin listesini yayınlıyor*"), *Jane's Intelligence Review*, 3 Mart 2004.

dahil etmesinin bu grupların barışçıl siyasal ve insan hakları izleme faaliyetlerini sınırlama ve barışçıl siyasi faaliyetleri şiddet içeren "terörizm" eylemleri ile birleştirme girişimi olduğundan endişe duymaktadır.

ETIM ve ETLO'nun listeye dahil edilmesi, Çin'in bu gruplar ile ilgili daha önceki iddiaları ile uyumluydu. Her iki örgüt de Çin'in "Doğu Türkistan teröristleri" ile ilgili Ocak 2002 tarihli resmi raporunda yer almıştı ve Çin'in defalarca tekrarlanan lobiciliğinin ardından Ağustos 2002'de ABD'nin ve onun hemen ardından da Birleşmiş Milletler'in³⁹ ETIM'i resmen bir "terörist örgüt" olarak sınıflandırmasıyla, Çin'in ETIM'e getirdiği suçlamalar daha da güçlendi. Bu karara zemin hazırlayan nedenler, Çin'in daha önceki suçlamaları bir kenara bırakılırsa belirsiz kalmıştır.

Aralık 2001'da ABD Kongre Araştırmaları Servisi'nin (CRS) hazırladığı bir rapor, bölgede etkili oldukları iddia edilen çok sayıda silahlı grup ile ilgili belgeler sunmuş, ama ETIM'den söz etmemişti.⁴⁰ Raporun silahlı gruplar listesinde şu gruplar vardı: Doğu Türkistan Birleşik Devrimci Cephesi, Uyguristan Kurtuluş Örgütü, Lop Nor Kurtları, Sincan Kurtuluş Örgütü, Uygur Kurtuluş Örgütü, Doğu Türkistan Gençlik Evi ve Özgür Türkistan Hareketi. Çin'in Ocak 2002'de yayınlanan "Doğu Türkistan teröristleri" ile ilgili resmi açıklamasında şiddet eylemlerinden sorumlu oldukları iddia edilen çeşitli gruplar vardı ve bunların arasında ETIM, ETLO, İslamcı Reform Partisi "Şok Tugayı", Doğu Türkistan İslam Partisi, Doğu Türkistan Muhalefet Partisi, Doğu Türkistan İslamcı Allah Partisi, Uygur Kurtuluş Örgütü, İslamcı Kutsal Savaşçılar ve Doğu Türkistan Uluslararası Komitesi de bulunuyordu.

Akademisyenler, yukarıda adı geçen grupların tümüyle ilgili genel bilgilerden yoksun olduğuna dikkat çekmektedir ve ABD'nin hangi temelde özel olarak ETIM'i bir "terörist örgüt" olarak seçmeyi kabul ettiği belirsiz kalmaktadır.⁴¹ O zamandan beri ABD, Çin'in ETLO'yu resmi olarak listesine ekleme taleplerini karşılamayı kabul etmemektedir. 24 Ocak 2003'te *Radio Free Asia*'nın yaptığı (Özgür Asya Radyosu) nadir bir röportajda bu örgütün gizliliğe çok önem veren lideri Mehmet Emin Hazret'in şunları söylediği bildirildi: "[B]izim ilkesel amacımız Doğu Türkistan'ın bağımsızlığına barışçıl araçlarla ulaşmaktır. Ama dosta düşmana Doğu Türkistan konusundaki kararlılığımızı

³⁹ Daha kesin bilgiler için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi El Kaide ve Taliban'a Yaptırımlar Komitesi.

⁴⁰ *China's Relations with Central Asian States and Problems with Terrorism* (Çin'in Orta Asya Devletleriyle İlişkileri ve Terörizmle İlgili Sorunlar), CRS Kongre Raporu, 17 Aralık 2001.

⁴¹ Gladney, bu örgütlerin bir çoğu ve arkaplanları konusundaki bir internet araştırmasının, varsa bile az bilgi sağladığını belirtmektedir. Bkz.: *China's Minorities: the case of Xinjiang and the Uyghur people* (Çin'deki Azınlıklar: Sincan vakası ve Uygur halkı), Birleşmiş Milletler Azınlık Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi Alt Komisyonu'na sunulan çalışma, Azınlıklar Çalışma Komisyonu, Dokuzuncu Oturum, 12-16 Mayıs 2003, UN Doc. E/CN.4/Sub.2/AC.5/2003/WP.16.

göstermek bakımından askeri kanadı kaçınılmaz bir şey olarak görüyoruz."⁴² Bildirildiğine göre Mehmet Emin Hazret, ETLO'nun daha önceden saldırılara karıştığı iddialarını reddetti ve kendi grubuyla ETIM arasında ilişki olduğunu kabul etmedi. ETIM'i, Ocak 2002'de Çin'in resmi raporunda yer almasından önce hiç duymadığını iddia etti.⁴³

Resmi "terörizm" tanımları

Ocak 2003'te genç bir şairin Kaşgar'daki bir konser salonunda sahneye çıkıp şiir okuduktan sonra tutuklandığı bildirildi.⁴⁴ Bildirildiğine göre, yerel bir Çin Komünist Partisi yetkilisi bu şairin şiirinin "etnik azınlıklar ile ilgili hükümet politikasına saldırdığı"nı ve "Uygur ile Han arasındaki birliği yok etmek istediği"ni söyledi. Yetkilinin şunları eklediği de bildirildi: "Biz bunu **manevi biçimde terörizm** olarak görüyoruz, ama onu cezalandırmak değil eğitmek istiyoruz."⁴⁵ Bu şairle ya da akıbetiyle ilgili başka hiç bir ayrıntı ortaya çıkmadı. Uluslararası Af Örgütü, görünüşe göre muğlak "manevi terörizm" ifadesinin –Çin Ceza Yasası'nda bırakın tanımlanmayı, somut olarak yer almamaktadır- bu vakada bir tutuklama bahanesi olarak kullanılmış olmasından endişe duymaktadır.⁴⁶

Uluslararası Af Örgütü, Çin'in Şubat 1997'de Gulca'da yapılan gösteriye ve ardından gelen kargaşaya⁴⁷ getirdiği, ETIM' ya da başka adıyla Doğu Türkistan İslamcı Allah Partisi (ETIPA)⁴⁸ tarafından kışkırtılan bir "terörizm" eylemi şeklindeki yeni yoruma ilişkin endişelerini daha önce dile getirmişti. Uluslararası Af Örgütü'ne gelen bağımsız görgü tanıklarının ifadeleri, olayın Uygurlar için eşit haklar talep eden yerel

⁴² "Separatist leader vows to target Chinese government" ("Ayrılkçı lider Çin hükümetine saldırmaya yemin etti"), *RFA*, 29 Ocak 2003.

⁴³ A.g.e.

⁴⁴ Bkz. "Pressure to conform in West China" ("Batı Çindeki riayet etme baskısı"), *Christian Science Monitor*, 29 Eylül 2003.

⁴⁵ A.g.e. Vurgular bizim tarafımızdan eklenmiştir. "Eğitim", suçlanma ya da yargılanma olmaksızın polis tarafından üç yıla kadar verilen bir idari cezadır ve zorla siyasi eğitim sınıflarından "Çalışma Kampında Yeniden Eğitim"e kadar geniş bir yelpaze içinde yer alan yaptırımları temsil edebilir.

⁴⁶ Uluslararası Af Örgütü benzer bir vakada bir şairin, Tursuncan Amet'in Ocak 2002'de Urümçi'de bir şiir okumasından sonra tutuklanmasını belgelemiştir. (Bkz. ASA 17/10/2002, a.g.e., s.17). Resmi Çin kaynakları daha sonra Tursuncan Amet'in gözaltına alındığını bile kabul etmemiştir. Resmi olmayan kaynaklar ise Tursuncan Amet'in bir kaç hafta, hatta muhtemelen aylar sonra serbest bırakıldığını belirtmektedir. Ayrıca bkz. aşağıda, Uygur şairi Ahmetcan Osman vakası.

⁴⁷ Çinli yetkililer, 22 Ocak 2002 tarihli "Doğu Türkistan terörist güçleri ceza almaktan kaçamazlar" adlı raporunda (a.g.e.) bu olayı, "teröristlerin bir İslamcı krallık talep eden sloganlar attığı ciddi bir ayaklanma" olarak açıklıyordu.

⁴⁸ Çin Dışişleri Bakanlığı'nın bir sözcüsü olan Kong Quan, 12 Eylül 2002 tarihindeki bir basın toplantısında ETIM'in "Doğu Türkistan İslamcı Allah Partisi" ya da "Doğu Türkistan İslamcı Partisi" gibi başka adları olduğunu belirtti (*Xinhua*, 12 Eylül 2002).

halkın bir gösterisi olduğunu ve güvenlik güçlerinin protestocuları zorla dağıtmak amacıyla aşırı güç kullanmasından sonra şiddete ve ayaklanmaya dönüştüğünü belirtmektedir. Aynı görgü tanıklarının ifadelerine göre, güvenlik güçlerine mensup bir kaç kişi göstericilerin üzerine ateş açarak sayısı bilinmeyen ölüm ve yaralanmalara yol açmıştır. Bildirildiğine göre gözaltına alınan yüzlerce göstericinin üstüne soğuk Şubat havasında buz gibi su sıkılmış ve bunun sonucunda göstericilerde soğuk ısırmaları vakaları ile bazılarında ellerin, parmakların ya da ayakların kesilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Daha sonraki günlerde binlerce Gulca sakini gözaltına alınırken askerler ve toplum polisi sokaklarda sistematik aramalar yapmış, bu süreç içinde çocuklar da dahil olmak üzere insanları tutuklayıp dövmüştür. Binlerce insan gözaltına alınmış, bunların büyük kısmı işkenceye maruz kalmış ve gözaltında en az iki kişi işkence ya da kötü muamele sonucu olduğu düşünülen nedenlerle ölmüştür.⁴⁹

Gulca protestocuları ile "teröristler" arasında bağlantı kurmaya yönelik resmi girişimler son günlerde Şahir Ali'nin yargılanması sırasında daha da pekiştirildi. Şahir Ali, geçen yıl Nepal'den zorla geri getirildikten sonra "terörist" ve iddiaya göre ETIPA'nın lideri olarak ölüme mahkum edilen ve cezası infaz edilen SUÖB'de Hutanlı bir Uygur milliyetçisiydi. (Bu vaka aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.)

Uluslararası Af Örgütü Şubat 2003'te SUÖB yerel hükümeti başkanı İsmail Tilivaldi'ye mektup yazarak, Gulca olayı ile bağlantılı olarak cezaevinde olduklarına inanılan kişiler hakkında ayrıntılı bilgi istedi ve o dönemde yapılan insan hakları ihlallerine ilişkin iddialar konusunda bağımsız bir soruşturma talebinde bulundu, ayrıca ETİM/ETIPA'nın olaya karıştığına dair resmi iddiaları kanıtlayacak yeni bilgiler talep etti.⁵⁰ Uluslararası Af Örgütü bugüne kadar bu mektubuna hiç bir yanıt almamıştır.

Çin Ceza Yasası'nda bazı diğer maddeler gibi "terörizm" ve bağlantılı suçların tanımı da, yetkililere bu tür suçları geniş manada yorumlayacakları büyük bir manevra sahası sağlayacak şekilde muğlak bırakılmıştır.⁵¹ 2001 tarihinde Ceza Yasası'nda yapılan ve yukarıda ayrıntıları verilen değişiklikler göz önüne alındığında bu muğlaklık özel bir endişe kaynağıdır. Bu değişiklikler bazı vakalarda ölüm cezasının uygulanması da dahil olmak üzere –ki Uluslararası Af Örgütü'nün yaşam hakkının ihlali olarak her koşulda karşı çıktığı bir cezadır– sözde "terörist" saldırılara verilen cezaları artırmaktadır.

⁴⁹ Daha fazla bilgi için bkz. Uluslararası Af Örgütü (ASA 17/18/99) a.g.e.

⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International: *People's Republic of China: No justice for the victims of the 1997 crackdown in Gulja (Yining)* (Uluslararası Af Örgütü: Çin Halk Cumhuriyeti: Gulca'da (Yining) 1997 olayının kurbanlarına adalet yok), 4 Şubat 2003 (ASA 17/011/2003).

⁵¹ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 17/10/2002, a.g.e.

“Terörizm” ya da “terörist” terimlerinin uluslararası kabul gören hukuki bir tanımını bulunmamaktadır⁵² ve Çin yetkililerinin bu terimleri ulusal düzeyde tanımlamaya yönelik yeni girişimleri inandırıcılıktan uzaktır. Kamu Güvenliği Bakanlığı karşı terörizm dairesi müdür yardımcısı Zhao Yongchen Aralık 2003’te, “terörist” olduğunu iddia ettiği örgütlerin listesini basına tanıttığı toplantıda, terörist örgütleri “tanımlamak” için aşağıdaki ölçütleri gösterdi:

- Şiddet ve terör aracılığıyla ulusal güvenliği ya da sosyal istikrarı tehlikeye sokarak ve cana ve mala zarar vererek terörist faaliyetler yürüten bir örgüt ya da örgütler (merkezinin Çin’in içinde ya da dışında olup olmamasına bakılmaksızın);
- Yerleşik örgütsel liderliğe ve iş bölümüne ya da iş bölümüne yönelik sistemlere sahip olan örgüt ya da örgütler.

Ve yukarıdaki bu iki ölçüte ek olarak:

- Halen ya da eskiden terörist faaliyetlerin organizasyonuna, planlanmasına, kısıktırılmasına, yürütülmesine ya da uygulanmasına karışmak;
- Terörist faaliyetlere para sağlamak ve desteklemek;
- Terörist faaliyetler için üsler kurmak ya da teröristleri organize etmek, üye etmek ve eğitmek;
- Uluslararası terörist örgütlerden para ya da eğitim alarak ya da onlarla birlikte terörist faaliyetler yürüterek bu örgütler ile işbirliği yapmak.

Zhao Yongchen konuşmasının devamında “teröristler”i aşağıdaki şekilde tanımladı:

- Terörist örgütlerle bağlantı kurmuş ve devlet güvenliğine ya da insanların canlarına ve mallarına zarar veren terörist faaliyetler yürüten kimseler (Çinli ya da yabancı uyruklu olup olmadığına bakılmaksızın).

Ve bunlara ek olarak bu kişiler:

- bir terörist örgütü organize etmeli, yönetmeli ya da böyle bir örgüte üye olmalıdır;
- terörist faaliyetleri organize etmeli, planlamalı, teşvik etmeli, propagandasını yapmalı ya da bu faaliyetlerin yapılmasını kışkırtmalıdır;

⁵² Daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International, *Rights at risk: Amnesty International’s concerns regarding security legislation and law enforcement measures* (Uluslararası Af Örgütü, Haklar tehlikede: Uluslararası Af Örgütü’nün güvenlik mevzuatı ve yasaların uygulanması ile ilgili önlemler konusundaki kaygıları), Ocak 2002 (ACT 30/001/2002).

- terörist örgütlere ve teröristlere, terörist faaliyetlerini yürütmelerine yardımcı olmak amacıyla para sağlamalı ve desteklemelidir;
- terörist faaliyetler yürütmek için yukarıda sözü edilen terörist örgütlerden ya da diğer uluslararası terörist örgütlerden para ya da eğitim almalıdır.⁵³

Görece ayrıntılı bir sınıflama listesi olmasına karşın, bu liste "terör", "terörizm" ya da "terörist" terimlerine somut bir tanım getirmemekte, dolayısıyla bu tür suçları dar anlamda değil de geniş anlamda yorumlamaları için yetkililere potansiyel olarak büyük bir serbestlik sağlamaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, devletlerin uluslararası insan hakları kurallarına göre kendi halkını şiddet içeren eylemlerden koruma görevini tanımaktadır. Ne var ki, bu tür önlemler insan haklarının bütünüyle korunduğu bir çerçeve içinde uygulanmalıdır. Herhangi bir toplulukta şiddet kullanan bazı grupların ya da kişilerin varlığı, bu topluluğun temel insan haklarını bir bütün olarak kısıtlamanın mazereti olarak kullanılmamalıdır. Gerçekten de, dünyanın dört bir yanında yaşanan deneyimler göstermektedir ki, sıkıntılarını barışçıl yollarla ifade etmek isteyen kişiler böyle bir ifadenin dile getirilmesi için tüm kanalların kapatıldığını gördükçe bu tür politikaların daha fazla şiddete yol açması olasıdır.

Ülke dışındaki Uygurların içinde bulunduğu zor durum

İade etmeme (non-refoulement) ilkesi ile ilgili uluslararası hukuk standartları

Hiç kimse işkenceye veya zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muamele veya cezaya maruz bırakılamaz [...]. Madde 7, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (ICCPR), 1966

Bir Taraf Devlet, bir kimseyi, işkenceye uğrama tehlikesi olduğu yolunda sağlam gerekçelerin bulunduğu bir başka Devlete süremez, gönderemez ("refouler") ya da geri veremez. Madde 3, İşkenceye ve Diğer Zalimane, İnsanlık Dışı veya Onur Kırıcı Muamele ya da Cezaya Karşı Sözleşme, 1984 (bundan böyle İşkenceye Karşı Sözleşme olarak anılacaktır).

Hiç bir Taraf Devlet bir mülteciyi ırkı, dini, uyruğu, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri dolayısıyla hayatı ya da özgürlüğü tehdit altında olacak ülkelerin

⁵³ "Zhongguo rending kongbu zuzhi he kongbu fenzi de juti biao zhun" ("Çin terörist örgütlere ve teröristlere somut ölçütler getiriyor"), *Xinhua*, 15 Aralık 2003, http://news.xinhuanet.com/legal/2003-12/15/content_1232510.htm internet adresinde bulunabilir.

sınırlarına her ne şekilde olursa olsun geri göndermeyecek ya da iade etmeyecektir ('refouler'). Madde 33, Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Sözleşme, 1951 (bundan böyle Mülteci Sözleşmesi olarak anılacaktır).

Uluslararası hukukun *non-refoulement* ilkesi, tüm devletlerin, kişileri, yaşamlarının ya da özgürlüklerinin tehlikede olduğu ya da işkenceye maruz kalmalarının muhtemel olduğu ülkelere iade etmesini yasaklar. Bu ilke, Mülteci Sözleşmesi ve İşkenceye Karşı Sözleşme gibi uluslararası sözleşmelerde de yer alan, yerleşik uluslararası hukukun bağlayıcı bir ilkesidir. *Refoulement*'e maruz kalmama hakkı, devletlerin sırasıyla İşkenceye Karşı Sözleşme'ye ve ICCPR'ye uyup uymadıklarını izleyen İşkenceye Karşı Komite (CAT) ve İnsan Hakları Komitesi (HRC) de dahil olmak üzere BM insan hakları organları tarafından daha da ayrıntıyla işlenmiştir.

CAT, İşkenceye Karşı Sözleşme'nin 3. maddesinin sağladığı korumanın mutlak niteliğini bir kez daha vurgulamış ve "3. Madde söz konusu kişinin suçlar işlemiş olup olmamasına ve bu suçların ağırlığına bakılmaksızın uygulanır,"⁵⁴ ve "bu kişinin yürüttüğü faaliyetlerin niteliği, bu Sözleşme'nin 3. Maddesine göre bir karar vermede dikkate alınacak bir husus değildir,"⁵⁵ şeklinde bir görüş benimsemiştir. Buna ek olarak HRC de "[d]evletler, kişileri iade, sürme ya da refoulement yoluyla, başka bir ülkeye dönüşünde işkence ya da zalimane, insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ya da cezaya maruz bırakmamalıdır,"⁵⁶ görüşünü ifade etmiştir.

Birleşmiş Milletler İşkence Özel Raportörü'nün (SRT) yaptığı açıklamalar da CAT ve HRC'nin aldığı kararlara bir ağırlık kazandırmıştır. SRT özellikle 2002 tarihli raporunda şunları belirtirken, işkencenin yasaklanmasının önemi azaltılamaz (non-derogable) niteliği ile *non-refoulement* ilkesi arasındaki bağı bir kez daha vurgulamıştır:

"[i]fade edildiği üzere, İnsan Hakları Komitesi'nin açıklamasında bulunan ilke ve İşkenceye Karşı Sözleşme'nin yukarıda belirtilen maddesi, her hangi bir şekilde işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele ya da cezanın yasaklanmasının ihlal edilmesine katkıda bulunmaktan kaçınmaya dair tüm temel yükümlülüklerin içkin bir parçasını temsil eder. *Non-refoulement* ilkesinin sağladığı korumanın emredici bir niteliğinin olduğunu vurgulamak gerekir. Bu açıdan Özel Raportör, İşkenceye Karşı Komite'nin, "kişinin yürüttüğü faaliyetlerin niteliği, bu Sözleşme'nin 3. Maddesine göre bir karar vermede dikkate alınacak bir husus değildir" anlamındaki ve 3. Maddenin "ilgili kişinin

⁵⁴ *M.B.B. v İsveç*, Communication Number 104(1998), CAT/C/22/D/104/1998.

⁵⁵ Bkz. örneğin *Seid Morten Aemei v İsviçre*, Communication Number 34 (1995), CAT/C/18/D/34/1995.

⁵⁶ İnsan Hakları Komitesi, Genel Yorum 20, Madde 7, İnsan Hakları Sözleşmesi Organlarının Benimsediği Genel Yorumlar ve Genel Tavsiyeler, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 30 (1994), <http://www1.umn.edu/humanrts/gencomm/hrcom20.htm> internet adresinde bulunabilir.

suç işlemiş olup olmamasına ve bu suçların ağırlığına bakılmaksızın" şeklinde uygulanmasına dair bulgularını dikkate alır.⁵⁷

Zorla Çin'e geri gönderilen Uygur aktivistlerinin akıbeti

Uluslararası Af Örgütü son yıllarda Nepal, Pakistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın da aralarında bulunduğu bazı komşu ülkelerden Çin'e zorla geri gönderilen Uygur ilticacıların ve mültecilerin sayısında bir artış gözlemiştir. Suç işledikleri iddia edilen bazı Uygurlar da, ya gizlice ya da Çin ile diğer ülkeler arasındaki suçluların iadesi anlaşmalarının hükümleri uyarınca zorla geri gönderilmiştir.

Bu tür vakalar, 11 Eylül 2001'de ABD'deki saldırılardan sonra Çin'in SUÖB'deki sert güvenlik önlemlerinin şiddetlenmesiyle birlikte artmış görünmektedir ve bazı vakalarda Çinli yetkililerin bu tür geri gönderilme olaylarını teşvik ettikleri ya da bu olaylarda yer aldıklarına dair kanıtlar bulunmaktadır. Ülke dışına bilgi aktaran aile üyelerine yapılan misilleme tehditleri de dahil olmak üzere bilgi aktarmaya getirilen sıkı kısıtlamalar nedeniyle, Çin'e geri gönderilen Uygurların akıbeti ile ilgili bilgi bulmak çoğunlukla zordur. Bununla birlikte, bazı yeni vakalarda geri gönderilen kişilerin işkence, adil olmayan yargılama ve hatta ölüm cezasının infaz edilmesi de dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalmış oldukları bildirilmiştir.

Uluslararası Af Örgütü, herhangi bir kişinin işkence, ölüm cezasının infaz edilmesi veya diğer ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalabileceği bir ülkeye geri gönderilmesine karşı çıkar. Aşağıda, Uygurların zorla geri gönderilme konusunda özel bir risk altında olduğu ya da son yıllarda, özellikle 11 Eylül 2001 olaylarından sonra zorla Çin'e geri gönderilmiş oldukları bilinen ülkelere örnekler bulunmaktadır.

Nepal

Nepal, 1991'den bu yana ICCPR'nin ve İşkenceye Karşı Sözleşme'nin tarafıdır, ancak Mülteci Sözleşmesi'ni onaylamamıştır. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Bürosu (UNHCR) Uygur vakaları da dahil olmak üzere Nepal'de iltica başvurularının değerlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

⁵⁷ İşkence ve gözetim sorunlarını içeren *Medeni ve Siyasi Haklar, yeni atanan İşkence Özel Raportörü Mr Theo van Boven'in raporu*, 26 Şubat 2002, UN Doc. E/CN.4/2002/137 14. paragraf. Bu yıl BM İnsan Hakları Komisyonu'nda *non-refoulement* ilkesine ilk kez İşkence Sonuç Bildirgesi'nde (2004/41) bir atıfta bulunuldu. Bu bildirme oy birliğiyle kabul edildi ve işkence ve zalimane, insanlık dışı veya küçük düşürücü muamele ya da cezalandırma açısından *non-refoulement* ilkesinin yerleşik uluslararası hukukun bir parçası olduğunu bir kez daha vurguladı.

Çin'in Nepal ile ilişkileri, Nepal'de 20.000'den fazla sürgün Tibetlinin bulunması nedeniyle uzun süredir karmaşıktır. Bu sürgün Tibetlilerin bir çoğu din özgürlüğü ve Tibet'in bağımsızlığı için kampanya yapmışlardır. Bildirildiğine göre, Nepal Kralı Gyanendra, Temmuz 2002'de Çin'e yaptığı resmi ziyarette ülkesinin Tibet konusunda Çin'den daha fazla işbirliği görmek için çalışacağına ve Nepal'de bulunan insanların "Çin'e karşı ajitasyon yapmaları"na izin vermeyeceğine söz verdi.⁵⁸ Bunun karşılığında da eski Çin Başkanı Jiang Zemin'in Nepalli yetkililere Nepal'deki "Maocu isyancılar" ile mücadelelerinde "moral destek" sunduğu bildirildi.⁵⁹ Son dönemlere kadar az sayıda Uygurun Çin'den Nepal'e kaçmış olduğu bilinmektedir. Ama 2000'den sonra en az 16 Uygurun iltica başvurusunda bulunmak için Nepal'e gelmiş olduğu bildirilmiştir. Son iki yılda ortaya çıkmış olan bir kaç refoulement vakası, bu ülkenin Uygur sürgünleri için güvenli bir iltica ülkesi olmadığını göstermektedir.

Yeni yaşanan bir vakada, bir Uygur aktivisti olan **Şahir Ali** (Şir Ali, Siraili, Vucimaimaiti Abasi ya da Gucamamat Abbas olarak da bilinir) Nepal'den Çin'e zorla geri gönderildikten sonra infaz edildi. Gözaltına alındığı ve ardından zorla geri gönderildiği (refoulement) sırada Şahir Ali Nepal'de UNHCR tarafından mülteci olarak kabul edilmişti ve yeni bir yere yerleştirilmeyi bekliyordu.

Şahir Ali, SUÖB'ün güneyinde yer alan Hotan (Hetian) şehrinden genç bir Uygur milliyetçisiydi. "Güvenli bir yerde" olana kadar yayınlanmamasını istediği ifadesine göre, siyasi faaliyetlerinden dolayı 1994'te Çin'de tutuklanmış ve işkence görmüştü. Kasım 2000'de Tibet üzerinden Nepal'e kaçtı ve UNHCR'ye mülteci olarak tanınması için başvurdu. Mayıs 2001'de mülteci olarak tanındı. Buna rağmen Aralık 2001 tarihinde Nepal göçmen bürosu yetkilileri tarafından gözaltına alındı ve bir kaç hafta Katmandu'daki Hanuman Dhoka ilçe polis merkezinde tutuldu.

Şahir Ali'nin polis merkezinden 10 Ocak 2002 ya da buna yakın bir tarihte bir grup Nepal polisi ve Çin'in Nepal büyükelçiliğinden görevliler tarafından alındığı ve kısa süre sonra zorla Çin'e geri gönderildiği sanılmaktadır. Aynı tarihte gözaltında bulunan bir, muhtemelen iki diğer Uygur da polis merkezinden alınmıştır. Bunlardan biri olan **Abdu Allah Sattar** (Abdullah Sattar olarak da bilinir) Şahir Ali ile aynı dönemde gözaltına alınmıştı ve onun da Çin'e zorla geri gönderildiği tahmin edilmektedir. Uluslararası Af Örgütü'ne Abdu Allah Sattar'ın halen nerede olduğu konusunda başka bir bilgi ulaşmamıştır. Geri gönderilmiş olması muhtemel üçüncü kişinin kimliği bugüne kadar açıklığa kavuşmamıştır.

Uluslararası Af Örgütü, Ekim 2003'de resmi Çin medyası Şahir Ali'nin ölüm cezasının infaz edildiğini duyuruncaya kadar Şahir Ali'nin akıbetiyle ilgili yeni bir bilgi

⁵⁸ Kathmandu Post, 12 Temmuz 2002.

⁵⁹ A.g.e.

edinmedi. Şahir Ali'nin infaz edildiği kesin tarih tam olarak belli değildir, ama Mart 2003'te "ayrılıkçılık", "bir terörist örgüt kurmak ve yönetmek" ile "yasa dışı silah ve patlayıcı imali, ticareti ve bulundurma" da dahil olmak üzere çeşitli suçlardan mahkum olduktan sonra ölüm cezasına çarptırıldığı bildirildi. Verilen ceza temyizde Sincan Yüksek Halk Mahkemesi tarafından onandı.

Resmi Çin web sitesi www.tianshan.net adresinde 21 Ekim 2003'de yayınlanan bir rapora göre, mahkeme Şahir Ali'yi Doğu Türkistan İslamcı Allah Partisi (ETİPA) de dahil olmak üzere çok sayıda "terörist" örgütü yönetmekle suçladı.⁶⁰ Mahkeme, Şahir Ali'nin grup üyelerine çeşitli bombalamalar, suikastler yapma ve diğer faaliyetleri yürüme emri verdiğini iddia etti. Mahkeme ayrıca Şahir Ali'nin "ülkeyi bölmek için büyük ölçekli kışkırtma ve propaganda" faaliyetleri yürüttüğünü ve fesata karıştığını da belirtti. Bu faaliyetler, bir "dayak, vurup kırma ve yağma" olayı olarak tanımlanan 5 Şubat 1997 tarihli Gulca (Yining) olayında doruk noktasına çıkmıştı.⁶¹

Şahir Ali gizli celsede yargılandı ve kendisine yöneltilen suçlamaları kanıtlamak için mahkemede hangi delillerin sunulduğu bilinmemektedir. Şahir Ali, Nepal'deyken *Özgür Asya Radyosu* ile yaptığı ve ölümünden sonra yayınlanan röportajlara göre, "askeri olmayan" bir örgüt olarak tanımladığı Doğu Türkistan İslamcı Reform Partisi adlı bir gruba üye olduğunu iddia etti.⁶² Şahir Ali, 1994'te SUÖB'deki Guma (Pişan) kasabasında tutukluken, çeşitli suçları itiraf ettirmek amacıyla zincirlerle dövülmek, elektrikli iskemlede elektrik şoku verilmek ve ayak tırnaklarının arasına metal çivilerin sokulması da dahil olmak üzere sekiz ay boyunca gördüğü işkenceyi de anlattı.

Şahir Ali'nin ölüm cezasının infaz edilmesi, Abdu Allah Sattar'ın (yukarıda söz edilmiştir) ve 2002'nin ortasında Nepal'den zorla geri gönderilen başka bir Uygur olan **Hayum Vaşim Ali**'nin (Vaşim Ali olarak da bilinir) akıbetleri konusunda yeni endişelere yol açtı. Hayum Vaşim Ali, Ekim 2001'de Nepal'de UNHCR tarafından mülteci olarak kabul edilmiş, ama bundan kısa süre sonra Nepal göçmen bürosu yetkilileri tarafından yakalanarak gözaltına alınmıştı. Hakkındaki iddiaların ne olduğunun belli olmamasına karşın, görünürde "soruşturma" için 1 Mayıs 2002'de Hanuman Dhoka ilçe polis merkezine nakledilmişti. Bildirildiğine göre, Hayum Vaşim Ali tekrar bilinmeyen bir yere götürülmeden önce 23 Mayıs 2003'te Katmandu'daki Baş Bölge Yetkilisinin bürosuna götürüldü. Bir görgü tanığına göre alınıp götürülürken Hayum Vaşim Ali gözyaşları içindeydi.

⁶⁰ Yukarıda da belirtildiği gibi, Çinli yetkililerin ETİPA'yı ETİM'in bir başka adı olarak gördükleri bildirilmiştir.

⁶¹ Makalenin Çincesi, resmi *Xinjiang Xinwenwang* web sitesinin <http://www.xjnews.com.cn/news/2003-10-21/20031021111742.htm> adresinde bulunabilir.

⁶² "Executed Uyghur refugee left torture testimony behind" ("*İnfaz edilen Uygur mülteci ardında işkence açıklaması bıraktı*"), *RFA*, 23 Ekim 2003.

Hayum Vaşım Ali'nin ne zaman Çin'e zorla geri gönderildiği tam olarak bilinmemektedir, ama Uluslararası Af Örgütü Şubat 2003'te onun bölge başkenti Ürümqi'nin yaklaşık 40 km dışındaki Michuan cezaevinde tutulduğuna dair duyumlar almıştır. Resmi olmayan kaynaklardan alınan daha sonraki duyumlarda, Hayum Vaşım Ali'nin tek kişilik bir hücrede tecritte tutulduğu; iddiaya göre işkence ya da kötü muamelenin sonucu olarak yüzünün şiş olduğu ve bacaklarını hareket ettiremediği belirtilmiştir. Doğrulanamayan bildirimler, Hayum Vaşım Ali'nin "yıkıcılık, ayrılıkçılık, yasa dışı bir örgüte katılma ve silah almak için para toplama" ile suçlandığını öne sürmektedir. Hayum Vaşım Ali'nin yargılanıp yargılanmadığı ve mahkum edilip edilmediği konusu bugüne kadar açıklığa kavuşmamıştır. Uluslararası Af Örgütü onun güvenliğinden ciddi olarak kaygı duymaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, bir kişiyi işkence ya da diğer ciddi insan hakları ihlallerine maruz kalacağı bir ülkeye geri göndermeme yükümlülüğünün bu kişinin bulunduğu ülke tarafından, bu örnekte Nepal tarafından yerine getirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Nepal, Mülteci Sözleşmesi'nin tarafı değildir, ama gene de yerleşik uluslararası hukukun temel bir ilkesi olan *non-refoulement* ilkesi ile bağlıdır. Çin, 1951 tarihli Mülteci Sözleşmesi'nin tarafıdır ve Çinli yetkililerin bu vakalarda mültecilerin bulunduğu ülkenin işlerine açıkça karışması, Çin'in uluslararası hukuka bağlı olma yükümlülüğü üzerinde ciddi kuşkulara yol açmaktadır. Mültecilere ilişkin uluslararası korumanın temel ilkelerinden biri de, iltica hakkı tanımanın barışçıl ve insancıl bir davranış olduğu ve bundan dolayı da iltica hakkı tanımanın başka bir devlet tarafından dostane olmayan bir davranış olarak görülemeyeceğidir.⁶³ Çin, iltica başvurusunda bulunan ve mültecilik hakkı elde eden Çinlilere ev sahipliği yapan ülkelere, bizzat ilticacıların kendisine ve sürgündeki diğer Çin uyruklulara hukuk dışı baskı kuran davranışlarıyla bu önemli ilkeyi ve mültecilerin korunmasına ilişkin tüm uluslararası çerçeveyi baltalamayı göze almaktadır.⁶⁴

⁶³ Örneğin bkz., Devlete Sığınmaya İlişkin Bildirge, 14 Aralık 1967 tarihinde 2312 (XXII) sayılı Genel Kurul kararıyla kabul edilmiştir.

⁶⁴ Çin'in taraf olduğu Mülteciler Sözleşmesi'ne ilişkin uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmemesi, Kuzey Kore'den Çin'in kuzeyine geçen Kuzey Koreli ilticacılar ve mültecilere uyguladığı muamelede daha doğrudan görülmektedir. Çin bu tür kişileri resmi olarak "ekonomik göçmenler" kategorisine sokmaktadır ve bir çoğunun gerçek iltica hakkına sahip olduğuna dair kanıtlar olduğu halde, UNHCR yoluyla olanlar da dahil olmak üzere onlara mültecilik işlemlerine ulaşma hakkı tanımamaktadır. Bu arada Çin, Mülteci Sözleşmesi'nin kendisine getirdiği yükümlülükleri ihlal ederek yüzlerce Kuzey Koreliyi, muhtemelen işkence ve infaz da dahil olmak üzere Kuzey Kore'de belirsiz bir akıbete zorla geri göndermiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International, *Democratic People's Republic of Korea: Starved of Rights: Human Rights and the Food Crisis in the Democratic People's Republic of Korea* (Uluslararası Af Örgütü, Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti: Hak Açlığı Çekmek: Demokratik Kore Halk Cumhuriyeti'nde İnsan Hakları ve Yiyecek Sıkıntısı), Ocak 2004 (ASA 24/003/2004), ss.29-33.

Çin'in zorla geri gönderme olaylarına karışması ile ilgili endişeler geçtiğimiz yıl Nepal'de, Nepal ve Çin'den yetkililerin ortak bir operasyonu ile üç kadın ve sekiz çocuğun da aralarında bulunduğu 18 Tibetlinin geri gönderilmesi (*refoulement*) ile ilgili çok iyi bilinen başka bir olay nedeniyle daha da arttı.⁶⁵ Görgü tanıkları, sözkonusu Tibetlilerin Çinli ve Nepalli yetkililer tarafından sınır yönüne doğru götürülmeden önce, Çin büyükelçiliğine ait olduğuna inanılan bir araca bindirilirken ağladıklarını ve bağırıp çağırdıklarını anlattı. UNHCR, hükümetler ve STÖ'lerin dile getirdiği yaygın uluslararası kaygılara rağmen bu operasyon 31 Mayıs 2003 tarihinde yapıldı. 18 kişi Tibet'e vardıklarında gözaltına alındılar. Bunlardan daha sonra serbest bırakılan bazıları, tekmelenmek, dövülmek, elektrik şoku veren coplarla itilip kakılmak, tırnaklarının altına dikiş iğnelerinin sokulması, uzun süreler boyunca çıplak durmaya mecbur bırakılmak ve dini inançları ile ilgili aşağılayıcı yorumlara maruz kalmak da dahil olmak üzere gözaltında işkence ve kötü muameleye maruz kaldıklarını anlattı. Bu kişilerin bir çoğu bir kaç ay sonra salıverildi, ama Taşi olarak bilinen ve grubun rehberi olduğuna inanılan en az bir tanesinin Tibet'in başkenti Lhasa'daki bir cezaevine nakledildiği bildirildi. Bu kişinin mevcut hukuki durumu ve içinde bulunduğu koşullar bilinmemektedir, ama rehber rolü nedeniyle özel olarak sert muamele görmüş olduğuna inanılmaktadır.⁶⁶

Pakistan

Pakistan ICCPR'ye, İşkenceye Karşı Sözleşme'ye ya da Mülteciler Sözleşmesi'ne taraf değildir. Ama gene de yerleşik uluslararası hukukun temel bir ilkesi olan non-refoulement ilkesi ile bağlıdır. UNHCR, Uygur vakaları da dahil olmak üzere Pakistan'da iltica statüsünün belirlenmesi işlemlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

SUÖB ile Pakistan arasında Karakurum otoyolu aracılığıyla yakın ticari ilişkiler vardır ve Pakistan'ın son yıllarda SUÖB'e gizlice kaçırılmış olan sayısız İslamcı malzemenin kaynağı olduğu belirtilmiştir.⁶⁷ Binlerce Uygurun işle ilgili ve dini amaçlarla, özellikle Pakistan medreselerinde eğitim görmek amacıyla Pakistan'a gidip geldikleri söylenmektedir. Bunlara ek olarak bildirildiğine göre Pakistan'da "teröristler"i eğitmek için kullanılan bir kaç kamp bulunmaktadır ve bazı bildirmiler bu tür kamplarda eğitim

⁶⁵ Bkz. Amnesty International, *Nepal: forcible return of Tibetans to China unacceptable* (Uluslararası Af Örgütü, Nepal: Tibetlilerin zorla Çin'e geri gönderilmesi kabul edilemez), 2 Haziran 2003 (ASA 31/021/2003).

⁶⁶ Bu olayın daha ayrıntılı bir açıklaması için bkz. "Dangerous Crossings: Conditions impacting the flight of Tibetan refugees" (*Tehlikeli Kavşaklar: Tibetli mültecilerin kaçışını hızlandıran koşullar*), *International Campaign for Tibet (ICT)*, Haziran 2004. Ayrıca bkz. "Tibetan refugee describes torture, extortion in Chinese jail" (*Tibetli mülteci Çin cezaevindeki işkenceyi, zorbalığı anlatıyor*), *RFA*, 24 Aralık 2003; "Seven of 18 Tibetans repatriated from Nepal still imprisoned" (*Nepal'den iade edilen 18 Tibetliden 8'i hala cezaevinde*), *World Tibet Network News, ICT*, 23 December 2003; ve *Tibet Press Watch, ICT Ocak/Şubat 2004*.

⁶⁷ Bkz. Dillon, 2004, a.g.e., s.138.

görenler arasında Uygurların da olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁸ Çin, 2001 yılında Afganistan'daki çatışma kapsamında yaklaşık 600 Uygurun Afganistan'dan kuzey Pakistan'a kaçtığını da iddia etmiştir, fakat Uluslararası Af Örgütü bu iddiayı doğrulayamamıştır.

ABD'deki 11 Eylül 2001 saldırılarının ardından Çin ve Pakistan "terörizm" eylemlerine karşı mücadelede yaptıkları işbirliğini güçlendirmeye çalıştılar. Aralık 2003'de bildirildiğine göre, Pakistanlı askerler 2 Ekim 2003'de Pakistan'ın Güney Veziristan bölgesinde Doğu Türkistan İslam Hareketi (ETIM) lideri Hasan Mahsum'u öldürdü. Bu duyurunun neden geciktiği açık değildir, ama bu bilgi, Çin'in ülke dışında üslenmiş Uygur "teröristler" ve "terörist örgütler" resmi listesini açıklamasından bir kaç gün sonra duyurulmuştu ve listenin başında Hasan Mahsum'un adı vardı (aşağıya bakınız).

İki ülke Mart 2003'de tutuklu değiş tokuşunu kolaylaştırmak için bir suçluların iadesi anlaşması yapmayı kabul etti. Anlaşma, Kasım 2003'de Pakistan Devlet Başkanı Pervez Müşerref'in Pekin'e yaptığı ziyaret sırasında resmi olarak imzalandı. Resmi Çin medyasına göre, Devlet Başkanı Müşerref bu ziyaret sırasında "ülkesinin 'Doğu Türkistan'ın terörist güçleri de dahil olmak üzere hiç kimsenin, Çin karşıtı her hangi bir faaliyet yürütmek için Pakistan topraklarını kullanmasına asla izin vermeyeceği"ni söyledi.⁶⁹ Ocak 2004 tarihinde de Çin'in, Pakistan'a Çinlilerden oluşan bir "El Kaide ile bağlantılı teröristler ve araç gereç" listesi verdiği ve yetkililerden bu gruplara karşı harekete geçmelerini talep ettiği bildirildi.⁷⁰ Uluslararası Af Örgütü bu listenin bir nüshasını görmemiştir, ama şiddet içeren faaliyetlere katılan kişilerin yanı sıra barışçıl siyasi faaliyetler yürüten ya da bağımsız dini uygulamalarda bulunan kişileri de içerdiğinden endişe duymaktadır. Mayıs 2004'te Pakistan basını, bir SUÖB kamu güvenliği yetkilisi olan Ma Mingyue'den alıntı yaparak bazı "teröristler" in ve Sincanlı bazı ETIM mensuplarının Pakistan'ın Lahor ve Ravalpindi şehirlerinde saklandığını yazmıştır.⁷¹

2002'nin başından itibaren en az yedi Uygurun Pakistan'dan Çin'e zorla geri gönderildiği bilinmektedir. Bunların bazıları UNHCR tarafından mülteci olarak kabul edilmişti ve başka ülkelere yerleştirilmeyi bekliyorlardı. Aşağıda ayrıntıları anlatılan vakalar, Uluslararası Af Örgütü'nün belgeleyebildiği vakalardır. Ne var ki, başka Uygurların da temel insan hakları ihlal edilerek ve suçluların iadesine ilişkin Pakistan

⁶⁸ Bkz. Kongre Araştırmaları Servisi Raporu, 17 Aralık 2001, a.g.e.

⁶⁹ "China, Pakistan Highlight Cooperation in Pekin" ("Çin, Pakistan Pekin'de İşbirliğine Dikkat Çekiyor"), Xinhua, 4 Kasım 2003.

⁷⁰ Bkz.: "Now China hands over list of terrorists to Pakistan" ("Şimdi de Çin Pakistan'a teröristler listesi veriyor"), Press Trust of India, Islamabad, 17 Ocak 2004, ve "China corners Pak on terror" ("Çin terör konusunda Pakistan'ı köşeye sıkıştırdı"), Times of India, 17 Ocak 2004.

⁷¹ ANI, 29 Mayıs 2004, Islamabad.

yasasına aykırı olarak Pakistan'dan gizlice geri gönderilmiş olabileceğinden çekinilmektedir.⁷²

Çinli yetkililerin Mayıs 2002'de Urümçi'de yaptıkları bir basın toplantısında, ETİM'in "üçüncü en yüksek lideri" olduğu iddia edilen **İsmail Kadir**'in (ya da İlham Kadir) Mart 2002'nin başında Pakistan'da yakalanmasından sonra aynı ay içinde Çin'e geri gönderilmiş olduğu açıklandı.⁷³ Resmi raporlar, İsmail Kadir'in Pakistanlı yetkililer tarafından Keşmir'de yakalanmış olduğuna işaret ediyordu. Ne var ki ülke dışındaki Uygur aktivistleri, İsmail Kadir'in Pakistan'ın kuzeyinde, sürgündeki Uygurların hatırı sayılır büyüklükte bir topluluğunun olduğu Ravalpindi kentinde yakalandığını iddia etmektedir.⁷⁴ Bu kişiler onun ETİM üyesi olduğuna dair resmi iddialara da karşı çıkmaktadırlar. İsmail Kadir'in zorla Çin'e geri gönderilmesinden sonra tutulduğu yer ya da hukuki durumu ile ilgili başka hiç bir bilgi alınamamıştır. İddia edilen geçmişini dikkate alan Uluslararası Af Örgütü, İsmail Kadir'in işkenceye maruz kalmış olabileceğinden ve bu tür tutuklulara çoğunlukla yapıldığı gibi muhtemelen ölüme mahkum edildiğinden ve cezasının infaz edilmiş olabileceğinden çekinmektedir.

2 Şubat 2002'de iki Uygur, **İsmail Abdüsamed Hacı** (İlham olarak da bilinir) ve **Abdülhakim** Ravalpindi'de yakalandı. Doğrulanamayan haberlerde, hiç bir hukuki süreç işletilmeksizin ikisinin de hemen Çin'e teslim edilmiş olduğu öne sürülmektedir.⁷⁵ Bazı bildirimler, bu iki kişinin yakalanması sırasında sivil giysili Çinli yetkililerin Pakistan polisine eşlik ettiğini belirtmektedir. İsmail Abdüsamed Hacı'nın yukarıda sözü edilen İsmail Kadir'in takma adı olması mümkündür. Uluslararası Af Örgütü bu iki kişinin akıbeti konusunda başka bir bilgi edinememiştir.

Elham Tohtam, Ablitip Abdül Kadir ve Enver Tohti (ya da **Enver Davut**) 22 Nisan 2002'de ya da ona yakın bir tarihte Pakistan'ın kuzeyinde bulunan Ravalpindi kentinde kayboldu. Bildirildiğine göre her üçü de UNHCR'ye iltica başvurusunda bulunmuş ve başvurularının sonucunu beklemekteydiler. Görgü tanıklarına göre Elham Tohtam sabah 6.20 sıralarında polis tarafından alındı ve gözleri bağlanarak bilinmeyen bir yere doğru götürüldü. Elham Tohtam aslen SUÖB'deki Gulca kentindendi ve siyasi faaliyet yürüttüğünden kuşkulandığı için 1996'da ve 1999'da orada gözaltına alınmış ve işkence görmüştü. Daha fazla baskıdan korktuğu için Nisan 1999'da önce Kırgızistan'a, sonra da Kazakistan'a kaçmıştı. Kasım 2000'de Pakistan'a geçmiş ve karısı ve dört

⁷² "Terörle savaş" kapsamında yabancı uyrukluların transferi konusunda daha fazla bilgi için bkz. Amnesty International: *Pakistan: Transfers to US custody without human rights guarantees* (Uluslararası Af Örgütü: Pakistan: İnsan hakları güvenceleri olmadan ABD gözaltı merkezlerine transfer), Haziran 2002 (ASA 33/011/2002).

⁷³ "China says terror suspect handed over by Pakistan" ("*Çin, Pakistan'ın terör zanlısını teslim ettiğini söylüyor*"), AP, 27 Mayıs 2002.

⁷⁴ Bkz.: <http://www.uyghuramerican.org/statements/letter-to-colin.html>

⁷⁵ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, ASA 33/014/2002, a.g.e.

çocuğu ile Ravalpindi'de yaşamaya başlamıştı. İslamabad'da UNHCR'ye ve aile mensuplarının yaşadığı Avustralya'ya gitmek üzere acil durum vizesi almak için Avustralya hükümetine başvurmuştu. Ablitip Abdül Kadir ile Enver Tohti de, Elham Tohtam gibi Gulcalıydı. Ablitip Abdül Kadir, karısı ve çocuklarından üçüyle birlikte Pakistan'da yaşıyordu. Resmi olmayan kaynaklar bu üç kişinin Çin'e geri gönderilmelerinden sonra gözaltına aldıklarını öne sürmektedir, fakat onlara getirilen suçlamalar ve hapislikleri ile ilgili öteki ayrıntılar halen bilinmemektedir.

Bildirildiğine göre yaklaşık aynı dönemlerde, gene Gulcalı üç başka Uygur da Ravalpindi'de yakalandı. Bu kişilerin isimleri **Gulamcan Yasin**, **Tilivaldi** ve **Ablikim Turahun**'dur. **Ezizhan** olarak tanınan Kazakistan'dan bir Uygur ile **Zayir** (ya da Zahir) olarak tanınan Gulca'dan bir Kırgız'ın da yakalandıkları bildirildi. Bu kişilerin akıbetleri bilinmemektedir.

Daha yakın bir tarihte, 16 Temmuz 2003'te iki Uygur, **Abdülvahap Tohti** ve **Muhammed Tohti Metrozi**, Ravalpindi'de kayboldu. Bildirildiğine göre her ikisi de Pakistan'a kaçmadan önce SUÖB'de bağımsızlık yanlısı faaliyetler ile uğraşmaktaydı. Muhammed Tohti Metrozi Pakistan'da öğrenci lideri olmuş ve UNHCR tarafından Pakistan'da mülteci olarak kabul edilmişti. İsveç'e yerleştirilmeyi bekliyordu.

Her ikisi de, Pakistan İstihbarat Bürosu'nda çalıştığı bildirilen bir yetkilinin Muhammed Tohti Metrozi'ye telefon ederek bir görüşmeye gelmelerini istemesinden sonra "kayboldu". Bu yetkili ile görüşmeye gittiler ve doğrulanamayan haberler, bu iki kişinin üç gün kadar sonra Çin'e gönderildiklerini öne sürmektedir. Bildirildiğine göre Ağustos 2003'de Urümçi'de gözaltındaydılar.

Uluslararası Af Örgütü, resmi olmayan bir kaynaktan Muhammed Tohti Metrozi'nin 10 Nisan 2004'te ya da ona yakın bir tarihte Urümçi'de yargılandığı bilgisini aldı. Bildirildiğine göre Metrozi'ye getirilen suçlamalar, Çin'den Pakistan'a kaçan Uygur aktivistlerini barındırmak, bir "ayrılıkçı" gruba üye olmak ve iltica için UNHCR'ye başvurmak ile ilgiliydi. Muhammed Tohti Metrozi'nin bu iddiaları reddettiği belirtilmektedir, ancak yargılamanın sonucu, Metrozi'nin sağlık durumu ve tam olarak tutulduğu yer bilinmemektedir. Abdülvahap Tohti'nin akıbeti ile ilgili yeni bir bilgi bulunmamaktadır.

Daha eski bir vaka, Pakistan'dan geri gönderilenlerin güvenliği ile ilgili kaygıları daha da arttırmaktadır. 1997'de 14 kadar Uygurdan oluşan bir grup din öğrencisi Çin sınırına yakın Gilgit'de yakalanmış ve hiç bir hukuki süreç işletilmeden Çinli yetkililere teslim edilmişti.

Orta Asya: Kazakistan ve Kırgızistan

ICCPR Kırgızistan tarafından onaylanmış, Kazakistan tarafından ise imzalanmış ama onaylanmamıştır. Her iki devlet de *İşkenceye Karşı Sözleşme* ile *Mülteciler Sözleşmesi*'ne taraftır. Ne var ki Kazakistan, belirtildiğine göre bu ülkeler ile Çin arasındaki hassas ilişkiler yüzünden Uygurların ulusal iltica yollarına erişmelerine izin vermemektedir. Uygur ilticacılar teorik olarak Kırgızistan'da koruma için ulusal bir iltica yoluna başvurabilirler, ancak görünüşe göre, Kırgız yetkililerin bu bilgiyi Çinli yetkililere aktaracakları korkusuyla bunu yapmamaktadırlar. Bu yüzden UNHCR, bu ülkelerdeki mülteci koruması taleplerinin değerlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır.

Çin ile ortak sınırlara ve geniş birer yerli Uygur nüfusa sahip olmaları Kazakistan ve Kırgızistan'ı SUÖB'den kaçan Uygurlar açısından en yaygın ilk "mülteci" ülkeler haline getirmektedir. Ne var ki bu iki ülke Uygurlar için muhtemelen en güvensiz iltica ülkeleridir. SUÖB'deki politikaları bağlamında Çin, Orta Asya komşularının "ayrılıkçı, terörist ya da aşırı dinci" olduğundan kuşku duyulan Uygurların geri gönderilmesinde işbirliğine girmelerini sağlamak için büyük çabalar göstermektedir. Son yıllarda bu ilişki, Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'ın içinde yer aldığı Şangay İşbirliği Örgütü (SCO) himayesinde daha da güçlenmiştir. SCO Sekreterliği resmi olarak Ocak 2004'te Pekin'de kurulmuş ve Haziran 2004 tarihinde de Özbekistan'ın Taşkent kentinde resmi olarak bir bölgesel "anti-terör" merkezi açılmıştır. Büyük ölçüde Çin'in öncülük ettiği bu örgütü Çinli yetkililer "terörizm" ile mücadelede bir "temel güç" olarak tanımlamaktadır.⁷⁶ Görüldüğü kadarıyla bu örgütün temel amaçlarından biri de, hem SUÖB'de hem de Orta Asya'da bulunan Uygur milliyetçilerinin faaliyetlerini bastırmaktır.⁷⁷

Resmi Çin medyasına göre, Kazakistan Devlet Başkanı Nazarbayev Mayıs 2004'de SUÖB'ü ziyareti sırasında, "Kazakistan tek-Çin politikasına her zaman bağlı olacaktır ve bölgesel barış ve istikrar için terörizm, ayrılıkçılık ve aşırılıkçılığa karşı mücadelesinde Çin ile işbirliğini güçlendirme isteğindedir" dedi.⁷⁸ Bu ve SCO üyelerinin yaptığı diğer açıklamalar Çin'in komşularının, Çin'in barışçıl muhalif faaliyetleri de içeren "ayrılıkçılık" kavramını kabul etmiş gibi görüldüğüne ve bu tür faaliyetlere sert önlemler

⁷⁶ "Official says Shanghai group 'major force' in combating terrorism" ("Yetkililer, Şangay grubunun terörizmle mücadelede "büyük güç" olduğunu söylüyor"), Xinhua, 15 Ocak 2004.

⁷⁷ Çin ve Kazakistan Temmuz 1996'da suçluların iadesi ile ilgili bir anlaşma imzaladı. (Bkz. "Brief Introduction to Relations between China and Kazakistan" ["Çin ve Kazakistan Arasındaki İlişkilerin Kısa Sunumu"], Xinhuanet, 21 Mayıs 2003); Mart 2004'te Kırgızistan ile Çin arasında suçluların iadesi anlaşmasının onaylanmasına ilişkin belgeler resmi olarak değiş tokuş edildi (Bkz. "Kyrgyzstan, China endorse extradition accord" ["Kırgızistan, Çin suçluların iadesi anlaşmasını onayladı"], Kabar haber ajansı, 29 Mart 2004)

⁷⁸ "Kazakh president holds talks with Xinjiang party leader during China visit" ("Kazak Cumhurbaşkanı Çin ziyareti sırasında Sincan parti lideri ile görüştü"), Xinhua, 19 Mayıs 2004.

getirme konusunda Çin ile işbirliğine hazır olduklarına işaret etmektedir. Uluslararası Af Örgütü böyle bir işbirliğinin, Uygurların işkence, keyfi gözaltı ve hatta infaz da olmak üzere ciddi insan hakları ihlalleri ile karşılaşma riskleri yüksek olduğu halde zorla Çin'e geri gönderilmesini sağlamak amacıyla yapılmış olabileceğinden endişe duymaktadır.

Hem Kazakistan hem de Kırgızistan büyük Uygur topluluklarının yurdudur; bu ülkelerde yaşayan Uygur uyruklular kadar daha yakın zamanlarda SUÖB'den gelmiş olanlar da burada yaşamaktadır.⁷⁹ Her iki ülkedeki yerel Uygur aktivistleri, Uygurları genel olarak "ayrılıkçı" ya da "terörist" olarak tanımlamak da dahil olmak üzere son dönemlerde Uygurları bir bütün olarak karalamaya çalışan bir dizi medya haberi karşısında paniğe kapıldıklarını ifade etmektedir. Bölgedeki aktivistler, bu tür yazıların yerel "Çin yanısı güçler" ve Çin güvenlik güçleri tarafından teşvik edilmiş olabileceğini ileri sürmektedirler.⁸⁰

Hem Kazakistan hem de Kırgızistan'da iltica başvurusunda bulunan Uygurlar polisleri onları "yasa dışı göçmenler" olarak gözaltına alması gibi sürekli var olan bir riskle karşı karşıyadır ve bu onları Çin'e zorla geri gönderilmek gibi daha büyük bir tehlike altına sokmaktadır. Adını açıklamak istemeyen bir Uygur iltica başvurusu, yakın zamanlarda Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yakalandığı zaman polisleri ona "sen ayrılıkçısın, sen teröristsin," dediğini belirtmiştir. UNHCR'nin himayesi altında olduğunu gösteren resmi bir belgeyi gösterdiğinde ise, polisleri kendisine: "Bu tuvalet kağıdından farksız –sana yardım olmaz" dediğini ifade etmiştir. Bu kişi bir gözaltı merkezine götürülmüş, ancak UNHCR'nin devreye girmesinin ardından daha sonra aynı gün serbest bırakılmıştır.

Kazakistan ve Kırgızistan'da iltica başvurusunda bulunan Uygurlar ile çalışan yerel STÖ'ler, bu ülkelerde Uygurların "kaybolduğu" ve zorla Çin'e geri gönderilmiş olduğunun sanıldığı vakaların sayısında artış olduğunu bildirmektedir. Doğrulanamayan bildirimler, Çin sınırını geçmeye çalışan Uygurların meşru ticaret ya da başka amaçlar ile seyahat ettiklerini belgeleyemedikleri takdirde Kazak/Kırgız tarafındaki sınır muhafızları düzenli olarak Çin'e geri gönderildiklerini öne sürmektedir. Yerel STÖ'lerin bu tür vakalarla ilgili ayrıntılı bilgi edinmesi aşırı zordur.

Kazakistan ve Kırgızistan'da Çin'den gelen Uygurlara yardım eden bazı STÖ'lerin çoğunlukla bilinmeyen ya da belirlenemeyen kaynakların tehdit, gözdağı ve baskısına maruz kaldığı bildirilmektedir. Görüldüğü kadarıyla bunun amacı, bu STÖ'lerin

⁷⁹ Kazakistan'da yaklaşık 250.000 ve Kırgızistan'da 50.000 Uygurun olduğu resmi olarak açıklanmıştır, ama gerçek rakamlar çok daha yüksek olabilir.

⁸⁰ Örneğin bkz. "Newspaper slur angers Uighurs" ("*Gazetelerin karalamaları Uygurları öfkeliyor*"), *Institute for War and Peace Reporting (IWPR)*, 25 Ocak 2004.

yardım faaliyetlerini yürütmelerini engellemektir. Kazakistan'da Uygurlara yardım eden STÖ'ler, sınırın Çin tarafındaki sınır muhafızlarının Uygurları izleme ve gözetim faaliyetlerini artırdığını, bu kişilerin siyasi tutuklular ve cezaevleri ile ilgili ayrıntılar gibi iddia edilen insan hakları ihlallerine ilişkin bilgiler de dahil olmak üzere hassas bilgiler taşıyıp taşımadığını kontrol ettiklerini bildirmektedir. Bir aktivist Uluslararası Af Örgütü'ne, eskiden SUÖB'de düzenli olarak insan hakları ihlalleri ile bilgi geçen bir kaç ilişkisi olduğunu ama bu bilgi ağının artık yok olduğunu anlatmıştır. Bu aktivist, bilgi kaynaklarının ya yakalandığını ya da saklandıklarını sanmaktadır.

Başka bir Uygur, Kazak sınırından SUÖB'deki evine yakınlarda yaptığı bir yolculukta, sınırın Çin tarafındaki muhafızların eskiden Kazak ve Uygur etnik azınlığından Çin uyruklular iken artık hepsinin Han Çinli olmasına şaşırıldığını anlatmıştır. Bu kişi, iletişim zorluklardan dolayı ağırlaşan bir tartışmadan –ki, bu kişi Çince konuşamıyordu ve muhafızlar da Uygurca ya da Rusça konuşamıyorlardı– dolayı muhafızlardan ayrımcılık içeren bir tarzda muamele gördüğünü de söylemiştir. En sonunda bu kişinin küçük bir ücret ödeyerek sınırdan geçmesine izin verilmiştir.

Çin'den gelen Uygurlara yardım eden bölgedeki yerel STÖ'ler, son yıllarda Kazakistan'ın yaklaşık 20 Uyguru, Kırgızistan'ın ise yaklaşık 50 Uyguru Çin'e iade etmiş olabileceğini tahmin etmişlerdir, ama tam sayıyı belirlemek olanaksızdır. Bildirildiğine göre 23 Mayıs 2002'de iki Uygur, **Memet Sadık** (ya da Mamet Sadık) ve **Memet Yasin** (ya da Mamet Yasın) "uluslararası İslamcı teröristler" olmalarından kuşku duyularak Kırgız yetkililer tarafından Çin'e teslim edildi.⁸¹ Pekin'deki ABD büyükelçiliğinin bir sözcüsüne göre, bu kişilerin Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te ABD büyükelçiliğine yönelik saldırı da dahil olmak üzere Kırgızistan'da "terörist saldırılar" planlayan ETIM üyeleri olduklarından kuşkulanılmaktaydı.⁸² Kazakistan Ticari Televizyonu daha sonra bu kişilerin "Çin, ABD ve Kırgız özel teşkilatlarının ortak operasyonu" ile yakalandıklarını bildirdi ve "üzerlerinden ayrıntılı bir bölge haritası ve patlayıcılar çıkmış olduğu"nu ekledi.⁸³ Haber şunları söyleyerek sona eriyordu: "Her iki teröristin de etnik Uygurlar olması, Doğu Türkistan İslam Hareketi ile bağlantılı olduklarına ilişkin gerekçe vermiştir." Bu olay daha sonra, resmi olarak ETIM'i bir "terörist örgüt" listesine alma kararının gerekçe kısmında ABD tarafından da örnek gösterildi (aşağıya bakınız). Bu iki kişinin şu anda nerede olduğu ya da hukuki durumlarına ilişkin başka hiç bir bilgi yoktur.

⁸¹ Bkz. *East Turkestan: Genocide, prison, torture and linguicide in the name of "Anti-terrorism"* (Doğu Türkistan: 'Terörle Mücadele' adı altında soykırım, cezaevi, işkence ve dil kırımı (linguicide)), ETIC raporu 2003, 5 Eylül 2003, s.13, Kırgız haber ajansından alıntı.

⁸² Bkz. "US Warns of Plot by Group in W. China" ("ABD, Batı Çin'deki Grubun Gizli Planına Dair Uyarıda Bulunuyor"), *Washington Post*, 29 Ağustos 2002.

⁸³ "Kyrgyz, US, Chinese special services allegedly detain two Uighur 'terrorists'" ("Kırgız, ABD ve Çin gizli servisinin iki Uygur 'terörist'i gözaltına aldığı iddia ediliyor"), *Kazak Commercial TV*, 10 Eylül 2002.

Uluslararası Af Örgütü, bu iki kişinin ölüm cezasına çarptırılmış olabileceğinden ya da ölüm cezalarının çoktan infaz edilmiş olabileceğinden kaygı duymaktadır.

31 Mart 2004'te resmi Çin medyası, her ikisi de Urümçili Uygur olan **Rahmutulla İslayil** ve **Arken Yakuf** adlı iki erkeğin Temmuz 2002'de Kırgızistan'dan Çin'e nakledilmelerinden sonra ölüm cezalarının infaz edildiğini duyurdu.⁸⁴ Bildirildiğine göre bu iki kişi, Haziran 2002'de Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te bir Çinli diplomat ile şoförünü öldürmekten dolayı Ocak 2004'te ölüme mahkum edildi. Bildirildiğine göre, Bişkek'te yakalanmalarından kısa süre sonra Kırgızistan İçişleri Bakanı, işlenen suçun siyasi nitelikli olmadığını, daha çok suç çeteleri arasındaki bir iktidar mücadelesinin sonucu olduğunu belirtmişti.⁸⁵ Bununla birlikte, Çin'e teslim edildikleri sırada, Kırgızistan Dışişleri Bakanlığı verilerine göre bu iki kişinin Doğu Türkistan Kurtuluş Örgütü'nün (ETLO, daha önceden Çin tarafından "terörist örgüt" olarak ilan edilen bir grup) "aktif üyeleri" olduğu açıklandı.⁸⁶

Resmi Çin kaynakları Rahmutulla İslayil ve Arken Yakuf'un Çin'de 31 Ekim 2002'de "resmi olarak tutuklandıkları" (yani haklarında dava açıldığını) belirtmektedir.⁸⁷ Bu iki kişi Urümçi Ara Halk Mahkemesi tarafından 12 Ocak 2004'te ölüm cezasına çarptırıldı.⁸⁸ Sincan Bölge Yüksek Halk Mahkemesi'ne yaptıkları temyiz isteği reddedildi ve mahkeme 25 Mart 2004'te cezalarının infaz edilmesini emrini verdi.⁸⁹ Aleyhlerinde sunulan kanıtların niteliği ya da yargılanma koşulları hakkında başka hiç bir ayrıntı açıklanmadı.

Kırgızistan'da Çin uyruklu bazı başka Uygurlar da ciddi suçlardan mahkum olmuş ve cezaevine konulmuştur ve belki de yüksek işkence ve infaz riski ile karşı karşıya kalacakları Çin'e iade edilme riski altındadırlar. Mart 2001'de **Bakramcan Alimov** (ya da Berhamcan), **Askar Tohti** (ya da Askar Tokti) ve **Ali Mahsum** (ya da Ali Mansum), 1998'de Kırgızistan'ın Oş kentinde dört kişinin ölümüne yol açan bombalı patlamalar ile bağlantılı olarak mahkum oldular.⁹⁰ Bakramcan Alimov ve Asker Tohti ölüm cezasına çarptırıldı, ama Kırgızistan'da ölüm cezalarının infazı konusunda bir moratoryum olduğu için cezaları infaz edilmedi. Ali Mahsum 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Bu üç kişinin destekçileri, onların bombalama olayları ile ilgilerinin

⁸⁴ "Murderers of Chinese envoy to Kyrgyzstan executed" ("Çin elçisinin katili idam edildi"), *Xinhua*, 30 Mart 2004.

⁸⁵ *Kyrgyz public educational TV*, 4 Temmuz 2002.

⁸⁶ ITAR-TASS, *BBC Monitoring*, 9 Ağustos 2002.

⁸⁷ *Xinhua*, 30 March 2004, a.g.e.

⁸⁸ A.g.e.

⁸⁹ A.g.e.

⁹⁰ Bu kişiler, aynı dava ile bağlantılı olarak ölüm cezasına çarptırılan Türk ve Rus uyruklu diğer iki kişi, Ahmet Günan ve Nazar Çoçayev ile birlikte ceza aldılar.

olmadığını, tam tersine etnik kökenlerinden dolayı hedef seçildiklerini ve yargılandıklarını iddia ettiler.

Daha yakın bir tarihte, 31 Aralık 2002'te Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te üç Uygur, **Ablimit**, **Tohti Niyaz** ve **Kayser Celal**'in bir "yasa dışı Doğu Türkistan örgütü" kurmak ve "yasa dışı silah bulundurmak" suçlarından sırasıyla 16, 17 ve 25 yıl hapis cezasına çarptırıldıkları bildirildi. Belirtildiğine göre avukatları, bu üç kişinin uydurma kanıtlar temelinde mahkum edildiklerini iddia etti.⁹¹ Uluslararası Af Örgütü, Çin ile Kırgızistan arasında yapılan suçluların iadesi anlaşmanın Mart 2004'de resmen onaylanmasının, bu kişilerin işkence ve infaz ile karşı karşıya kalmalarının muhtemel olduğu Çin'e iade edilmeleri riskini artırmasından çekinmektedir.

Nisan ya da Mayıs 2003'te Uygur ilticacı **Abdükakar İdris**'in Kazakistan'daki Alma Ata'da "kaybolduğu" bildirildi. Abdükakar İdris'in gözaltına alındığına ve zorla Çin'e geri gönderildiğine inanılmaktadır. Kaybolmasından önce yerel bir STÖ'nün elde ettiği ifadesinin kopyasına göre, 22 yaşındaki Abdükakar İdris, SUÖB'ün güney kısmındaki Kaşgar'da eski bir terzi ve muhasebeciydi. Yetkililerin Uygur muhalif faaliyetlerine bir kılıf olduğundan kuşku duydukları bir spor kulübüne para sağlamasıyla ilgili olarak üç ay boyunca soruşturma için gözaltında tutulmasının ardından Nisan 2001'de sınırdan kaçtı. Abdükakar İdris 19 Nisan 2001'de Kazakistan'ın sınır kasabası Panfilov'da gözaltına alındı ve belirtildiğine göre, "sınırı yasa dışı yollarla geçmek" suçundan 19 Eylül 2001'de Panfilov İlçe Mahkemesi tarafından bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. İltica için UNHCR'ye başvurduktan sonra ceza süresi dolmadan, 7 Mart 2002'de erken tahliye edildi. Bildirildiğine göre, yaklaşık bir yıl kadar sonra Kazak polisi tarafından evinden alınıp ardından kayboluncaya kadar Alma Ata'da saklanarak yaşadı. Abdükakar İdris'in şu an nerede olduğu, hukuki durumu ya da sağlık durumuna ilişkin başka hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

2001 sonunda, her ikisi de Kaşgar ilindeki Yerken kasabasında İslami öğrenci olan iki Uygur, **Ahat Memet** (21 yaşında) ve **Turgan Abbas** (27 yaşında) Kazakistan'da kayboldu ve zorla Çin'e iade edildiklerine inanılmaktadır. Ahat Memet ve Turgan Abbas, bildirildiğine göre "yasa dışı dini" ve "ayrılıkçı" faaliyetlere karıştıkları şüphesiyle bir ay boyunca gözaltında tutuldukları ve sorgulandıkları Kaşgar ilindeki Yerken gözaltı merkezinden serbest bırakıldıktan sonra Ağustos 1999'da SUÖB'den kaçmışlardı. Belirtildiğine göre, Kazakistan'a vardıklarında yakalanmış ve Nisan 2000'de "sınırı yasa dışı yollarla geçmek" suçundan on sekiz ay hapis cezasına çarptırılmışlardı. Serbest bırakılmalarından sonra Alma Ata'da mülteci statüsü için UNHCR'ye başvurmuşlardı. Bildirildiğine göre, polis baskısına maruz kalmaları üzerine bundan kısa bir süre sonra Alma Ata'nın 250 km dışındaki Çarin köyüne taşınmışlardı. Resmi olmayan kaynaklar,

⁹¹ Bkz.: *Brief Report on the situation with human rights of Uighurs in Kyrgyzstan* (Kırgızistan'daki Uygurların insan hakları durumu üzerine Kısa Rapor), ETIC, 16 Şubat 2002.

bu iki kişinin Aralık 2001'de üniformalı polisler tarafından Çarin'deki evlerinden alıp götürüldüklerini ve Panfilov'da gözaltında tutulduklarını bildirmektedir. O tarihten sonra, bu yılın başında SUÖB'de tutuklu olduklarının bildirilmesine kadar bu iki kişinin akıbeti hakkında başka hiç bir haber alınmamıştı. Bunların tam olarak nerede tutuldukları, hukuki durumları ya da sağlık durumları konusunda başka hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

Şubat 1999'da gerçekleşen ve bildirildiğine göre ölüm cezası ve muhtemelen infazla sonuçlanmış olan eski bir Kazakistan'dan zorla geri gönderme vakası, Uluslararası Af Örgütü'nün Ahan Memet ve Turgan Abbas'ın güvenlikleri konusundaki endişelerini daha da arttırmaktadır. Belirtildiğine göre, 5 Şubat 1997'de Gulca'daki gösteriye katılmış olan **Hamit Memet, Kasım Mapir (ya da Kasım Mahpir)** ve **İlyas Zordun** adlarındaki üç genç Uygur ilticacı, 11 Şubat 1999'da Kazakistan Ulusal Güvenlik Bakanlığı tarafından zorla Çin'e geri gönderilmişti. Bu kişiler, sınırdan Kazakistan'a geçmeye çalışırken yakalanmışlardı. Daha sonra bildirildiğine göre, Hamit Memet'in iki erkek kardeşi, **Seydahmet Memet** ve **Zülfikar (ya da Zülkar) Memet** de SUÖB'de "teröristlere yardım etmek" suçundan tutuklandı. İki kardeş Gulca şehrindeki Yengi Hayat cezaevinde tutuldu ve belirtildiğine göre Zülfikar Memet, tırnaklarının sökülmesi de dahil olmak üzere gözaltında işkenceye maruz kaldı. Zülfikar Memet'in ölüm cezasının Haziran 2000'de gizlice infaz edildiği bildirildi. Seydahmet Memet ise altı yıl hapis cezasına çarptırıldı.

Hamit Memet, Kasım Mapir ve İlyas Zordun'un akıbetleri bugüne kadar açıklığa kavuşmamıştır. Bazı bildirimlerde, Hamit Memet'in Temmuz 1999'da gizli bir celsede ölüm cezasına çarptırıldığı ve üçünün de Ağustos 1991'de infaz edildiği ileri sürülmektedir. Ne var ki daha sonra gelen bildirimlerde, bu üç kişinin Mart 2001'e kadar duruşmaya çıkmadıkları, o tarihte "ülkeyi bölmek, yasa dışı ateşli silah depolamak ve sınırı yasa dışı yollarla geçmek" suçlarından ölüme mahkum edildikten sonra cezalarının tecil edildiği belirtilmektedir. Uluslararası Af Örgütü, itirafa zorlamak için bu üç kişinin gözaltında işkenceye maruz kaldığı yolunda doğrulanmayan bildirimler de almıştır, fakat maruz kaldıkları muameleye ilişkin diğer ayrıntılar bugüne kadar açıklığa kavuşmamıştır.

ABD: Guantánamo Körfezi'nde tutulan Uygurlar

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) 1992'den itibaren ICCPR'nin, 1994'ten itibaren de İşkenceye Karşı Sözleşme'nin tarafıdır. 1968'den beri, 1967 Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Protokol'ün tarafı olarak uluslararası mülteciler hukuku uyarınca mültecilere koruma sağlamakta yükümlüdür.⁹²

⁹² Bu protokol, 1951'den sonra ortaya çıkan "yeni mülteci koşulları"nın dikkate almak amacıyla Mülteciler Sözleşmesi'nde yer alan hükümlerin alanını genişletmek için kabul edildi.

ABD'de yaklaşık 1.000 Uygurdan oluşan bir topluluk vardır ve bunlardan bazıları kendi insan hakları ve siyasi endişeleri konusunda ABD hükümeti nezdinde lobi çalışması yapmaktadır. Ağustos 2002'de ABD, Çin'in Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin (ETIM) "terörist örgütler" listesine alınması için defalarca dile getirdiği taleplere uyararak bu örgütü listeye aldığı zaman ABD'de yaşayan bir çok Uygur, bunun SUÖB'deki insan hakları ihlallerinde bir tırmanışa yol açacağı endişesiyle umutsuzluklarını ifade etti. Birleşmiş Milletler'in 11 Eylül 2002'de onayladığı bu liste, Çin'in bu grubu daha önce mahkum eden kararını destekledi. Uluslararası Af Örgütü, ETIM'in şiddet içeren eylemlerden sorumlu olduğu iddialarını destekleyen güvenilir, bağımsız bilgiler elde edememiştir. Bununla birlikte bu grup pek az tanınmaktadır ve oldukça küçük olduğuna ve Çin'in Uygur topluluğu içinde temel haklar ve özgürlüklere saygı gösterilmesinden yana olan ya da bu hakları barışçıl yollarla kullanmaya çalışanların bir çoğunu temsil etmediğine inanılmaktadır. Bu listenin onaylanmasından bu yana Çin'in, ABD ve BM'nin bu davranışını bölgedeki her tür hoşnutsuzluk biçimlerine karşı aldığı sert önlemlerinin bir onayı olarak yorumlamaya çalışmasıyla, Çin medyasında SUÖB'deki "ayrılıkçılar, teröristler ve aşırı dinciler"e karşı resmi söylem de şiddetini artırmıştır.

Çinli yetkililer, öyle anlaşıyor ki ABD'nin Çin'i bu konuda desteklediğini göstermek için, "Doğu Türkistan teröristleri" üzerine resmi raporlarında bu karara sürekli atıfta bulunmaktadır. Örneğin Mart 2004'te İspanya'daki bombalı saldırılardan sonra SUÖB yerel yönetimi başkanı İsmail Tilivaldi'nin Çin'in SUÖB'de bu tür saldırılara asla izin vermeyeceğini söylediği bildirilmiştir. İsmail Tilivaldi bölgedeki "ayrılıkçı" faaliyetlerin belirgin şekilde azalmasını ekonomik gelişmeye ve ABD'nin ETIM'i "terörist gruplar" listesine alma kararına bağlamıştır.⁹³ ABD'nin Çin'i, SUÖB'deki barışçıl siyasi hoşnutsuzluğu sert önlemler ile bastırmak için "terörle savaş"ı mazeret olarak kullanmamaya davet eden diğer açıklamaları ise resmi Çin medyasında hiç bir zaman yer almamıştır.

Uluslararası Af Örgütü, haklarında dava açılmadan, duruşmaya çıkarılmadan ya da herhangi bir mahkemeye, hukuki danışmaya veya akrabalarına erişim olanağı verilmeden Guantánamo Körfezi'ndeki Camp Delta'da bulunan ABD askeri gözetli merkezinde iki yıldan uzun süredir gözetim altında tutulan 22 kadar Uygurun maruz kaldığı muamele ya da bu kişilerin akıbeti konusundaki kaygılarını sürdürmektedir. Bu kişiler, Afganistan'daki uluslararası silahlı çatışma kapsamında yakalandıktan sonra 2002 başında oraya nakledilmişlerdi. 2001 yılının sonunda Çin resmi olarak ABD'den, Afganistan'da yakalanan tüm Uygurların kendi gözetimine verilmesini talep etmiş, ama

⁹³ "China will never allow Madrid-like bomb attacks in Xinjiang: official" ("Yetkililer: Çin, Sincan'da Madrid benzeri bir bombalı saldırıya asla izin vermeyecektir"), AFP, 12 Mart 2003.

bildirildiğine göre ABD, "terörist tanımı konusundaki farklı yorumlar" yüzünden bu kişileri vermeyi reddetmiştir.⁹⁴

Afganistan'daki çatışma kapsamında gözaltında tutulan Uygurların toplam sayısı belirsizdir. Bildirildiğine göre, SUÖB'de Çin Komünist Partisi Sekreteri ve önemli bir Çinli yetkili olan Wang Lequan yaklaşık 300 kişinin ABD güçleri tarafından ele geçirildiğini, 20 kişinin öldürüldüğünü, 600 kişinin Kuzey Pakistan'a kaçtığını ve yaklaşık 110 kişinin de Çin'e döndüğünü ve yakalandığını iddia etmiştir.⁹⁵ Uluslararası Af Örgütü bu rakamları doğrulamamaktadır, ancak eğer bu rakamlar doğruysa, ABD tarafından yakalandığı iddia edilen çok sayıda Uygur açıklanmamış demektir.

Uluslararası Af Örgütü Aralık 2003'te, ABD yetkililerinin Çin ile Camp Delta'da tutulan kişilerin iade edilmesi koşullarını gizlice görüştüğüne dair duyurular karşısında acil bir çağrı yayınladı.⁹⁶ Af Örgütü, Uygurların doğrudan Çin'e ya da sondaran Çin'e nakledilme riski altında olacakları herhangi bir üçüncü ülkeye zorla geri gönderilmeleri halinde yüksek işkence ve muhtemelen infaz riskiyle karşı karşıya kalacaklarından duyduğu endişeyi ifade etti. Bu endişeler, Mayıs 2004'te ABD'nin "devam eden tehdit" oluşturup oluşturmadıklarını belirlemek için Uygurların statüsünü tekrar gözden geçirdikleri bildirildiği zaman daha da arttı. Zira bu durumda belki de bu kişiler, Çinli yetkililerin onların "terörist örgütler" ile bağlantısı konusunda "ikna edici belgeler" sunmaları halinde Çin'e geri gönderilebilecektir.⁹⁷

Far Eastern Economic Review'da (FEER) alıntı yapılan ismi belirtilmemiş bir ABD'li yetkiliye göre, gözaltında tutulan bu tür kişiler ancak "Pekin onlara, ABD'nin Birleşmiş Milletler ve diğer uluslararası sözleşmelerdeki yükümlülüklerine uygun şekilde davranacağına dair güvenceler verdiği takdirde" geri gönderilebilir.⁹⁸ Uluslararası Af Örgütü, Çin'in ABD hükümeti de dahil olmak üzere diğer hükümetlere verdiği insan hakları güvencelerini açıkça yerine getirmediğine ve bu tür garantilere güvenilmemesi gerektiğine işaret eden bazı vakaları belgelemiştir.⁹⁹

⁹⁴ Bkz. "Uighurs taken in Afghanistan must be returned to China" ("Afganistan'da ele geçirilen Uygurlar Çin'e iade edilmelidir"), *Reuters*, 11 Aralık 2001.

⁹⁵ "China says terror suspect handed over by Pakistan" ("Çin, terör zanlısının Pakistan tarafından teslim edildiğini söylüyor"), *AP*, 27 Mayıs 2002. Afganistan'da bulunan Uygurların sayısı konusunda yapılan tahminler 300'den 3.000'e kadar değişiklik göstermektedir, ama akademisyenlerin belirttiği gibi bu rakamları doğrulamak oldukça zordur. Örneğin bkz. *Xinjiang - China's Muslim Far Northwest* (Sincan – Çin'in Uzak Kuzeybatıdaki Müslümanları), Michael Dillon, RoutledgeCurzon, 2004, s.157.

⁹⁶ Bkz. Uluslararası Af Örgütü Acil Eylem Çağrısı, AMR 51/147/2003, ve ilgili güncellemeler, AMR 51/029/2004, AMR 51/044/2004, AMR 51/090/2004.

⁹⁷ *FEER*, 20 Mayıs 2004.

⁹⁸ A.g.e.

⁹⁹ Bkz. Uluslararası Af Örgütü, AMR 51/147/2003, a.g.e.

Aynı yetkili, yukarıdaki koşulların yerine getirilmesi halinde ABD'nin, Uygurların üçüncü ülkelere yerleştirilmesine çalışacağını da belirtmiştir.¹⁰⁰ Bildirildiğine göre, 22 Haziran 2004'te adının açıklanmamasını isteyen başka bir üst düzey ABD'li yetkili, ABD'nin Uygurları kabul etmeye istekli bir ülke bulamadığını, ama bu kişilerin Çin'e geri gönderilemeyeceğini söylemiştir.¹⁰¹

Uluslararası Af Örgütü'nün gözaltında tutulan Uygurların güvenliği ile ilgili kaygıları, sözkonusu kişilere resmi bir Çin heyetinin Eylül 2002'de Guantánamo Körfezi'ni ziyareti sırasında yapıldığı iddia edilen muamele nedeniyle daha da artmıştır. Uluslararası Af Örgütü'ne, bir ile iki hafta arasında sürdüğü bildirilen bu ziyaret sırasında Çinli yetkililerin Uygurların fotoğraflarını çektiğine ve geçmişleri konusunda onları sorguya çektiğine dair güvenilir iddialar ulaşılmıştır. İddia edildiğine göre, bu ziyaret boyunca gözaltında tutulan kişiler gözdağı ve tehditlere; çevre manipülasyonu, uzun saatler boyunca oturmaya zorlama, uykudan yoksun bırakma gibi "gerilim ve baskı" tekniklerine maruz bırakılmış ve ileri sürüldüğüne göre bunlardan bazıları Çin heyetinin emriyle yapılmıştır.

Çinli yetkililer daha sonra bu iddiaları "asılsız" diyerek reddettiler.¹⁰² 3 Haziran 2004'de Pentagon'da yapılan bir brifingte bu iddiaların sorulması üzerine ABD ordusundan General James T. Hill, çeşitli hükümet heyetlerinin "geldiklerini ve gözaltında tutulan kendi vatandaşları ile görüştiklerini" doğrulamaktan başka bir şey yapamadı, ama Guantánamo'ya "hangi ülkelerin geldiği üzerine konuşmayız," dedi. Hill, yabancı hükümet heyetlerinin kendi vatandaşlarıyla "bizim kurallarımıza uyararak ve doğrudan gözetimimiz altında" konuştuklarını belirtti. ABD yönetiminin Haziran 2004'te yayınladığı hükümet notları, Guantánamo'da normal ABD ordu doktrininin ötesine geçen ve işkence ve zalimane, insanlık dışı ya da onur kırıcı muameleyle getirilen uluslararası hukuk yasağını ihlal eden çeşitli sorgulama tekniklerinin kullanımına onay verildiğini göstermektedir. ABD Savunma Bakanlığı tarafından izin verilen yöntemler örneğin, algıdan yoksun bırakma, gerilim pozisyonları, başlarına kukuleta geçirme, 20 saate kadar süren sorgular, giysilerinin çıkartılması, zorla tıraş ve korku salmak için köpeklerin kullanılması gibi muameleleri içermekteydi. Eskiden orada gözaltında tutulmuş sayısız kişi, Guantánamo ya da Afganistan'daki ABD gözaltı merkezlerinde kötü muamele görmüş olduklarını iddia etti.

¹⁰⁰ FEER, 20 Mayıs 2004, a.g.e.

¹⁰¹ "China torture fears hamper jail releases" ("Çin'in işkencesi, hapishaneden tahliyeleri engelliyor") *Financial Times*, 22 Haziran 2004.

¹⁰² "China dismisses Amnesty report of help in abusing Guantanamo prisoners" ("Çin, Af Örgütü'nün Guantanamo tutuklularına kötü muameleyle yardımcı olduklarına dair raporunu reddediyor"), AFP, 27 Mayıs 2004.

Baskı ihracı: Geri gönderilen Uygurlara, sürgündekilere ve ailelerine yapılan baskı

Uluslararası Af Örgütü, SUÖB'deki Çinli yetkililer tarafından, orada yaşayan Uygur ailelerle ülke dışında yaşayan akrabaları arasındaki temasları izlemek ve sınırlamak için alındığı belirtilen önlemlerden uzun süredir haberdardır. Sürgündeki Uygur aktivistler, aileleri ile yaptıkları telefon konuşmalarının yetkililer tarafından dinlendiğini ve akrabalarına karşı misilleme yapılacağı korkusuyla yetkililerin hassas buldukları konuları konuşmanın olanaksız olduğunu belirtmektedirler. Diğer önlemler arasında, SUÖB'de kalan aile üyelerine pasaport ya da başka seyahat belgelerinin verilmeyerek, yasa dışı yollarla seyahat etmedikçe onların ülke dışındaki akrabalarını ziyaret etmelerini ya da yanlarına gitmelerini etkin şekilde önlemek de bulunmaktadır.¹⁰³

Son dönemlerde gelen bildirimler denetim ve baskı düzeylerinin son iki yıl içinde, yetkililerin sürgündeki Uygurları geri dönmeye zorlamak ya da yurt dışında siyasi faaliyetlere katılmalarını engellemek amacıyla açıkça aileleri hedef almalarıyla artmış olduğunu göstermektedir. Gazeteci olarak çalışan sürgündeki bir Uygur aktivist Uluslararası Af Örgütü'ne, Ekim 2003'de SUÖB'deki akrabalarıyla yaptığı bir telefon görüşmesi sırasında akrabalarının kendisine, Çinli yetkililerinin telefon numarası ve ev adresi de dahil olmak üzere yurt dışındaki yaşamının her ayrıntısını bildiğini söylediklerini anlatmıştır. Anlaşıldığı kadarıyla Çin devlet güvenliği dairesinden yetkililer ailenin evini ziyaret ederek, gazetecinin faaliyetlerinin "kötü ve tehlikeli" olduğunu söylemişlerdir. Yine anlaşıldığına göre bu yetkililer, gazetecinin yurt dışındaki faaliyetlerini sürdürmesi halinde ailenin diğer üyelerine pasaport verilmeyeceği tehdidinde de bulunmuşlardır. Görünüşe göre diğer daha uzak akrabalar, misilleme korkusuyla gazetecinin ailesinden uzak durmaktadır.

Şubat 2004'te Sincan Akrobatik Heyeti'nden beşi erkek ikisi kadın yedi Uygur akrobat Kanada'ya yaptıkları bir ziyarette gruptan ayrılma ve iltica başvurusunda bulunma kararı verdiler. Daha sonra bildirildiğine göre, SUÖB'deki akrabaları, akrobatların fikrini değiştirmek için olduğu açık bir girişimle yerel yetkililerin tehdit ve gözdağına maruz kaldı.¹⁰⁴

Bu akrobatlardan biri olan 28 yaşında ve küçük bir kız çocuğu annesi kontortiyonist [vücudunu şekilden şekile sokan akrobat] **Aygül Memet** belirtildiğine göre şunları söyledi: "Onlar [yerel yetkililer] ailemi, geri dönmezsem bir daha beni asla göremeyeceklerini, çünkü onların ülkeden ayrılmalarına ya da benim geri dönmeme izin

¹⁰³ Çin Ceza Yasası'nın 322. Maddesi, "bir ulusal sınırı yasa dışı yollarla geçme"yi bir yıla kadar hapisle cezalandırılabilir bir suç olarak tanımlamaktadır.

¹⁰⁴ Bkz. "We had no rights: Acrobats" ("*Akrobatlar: Haklarımız yoktu*"), *Toronto Star*, 4 Şubat 2004.

vermeyeceklerini söyleyerek tehdit ettiler.”¹⁰⁵ Aygül Memet, yetkililerinin geri dönmediği takdirde aile evine el koymakla da tehdit ettiklerini iddia etti.¹⁰⁶ Başka bir akrobat, **Gülнар Vayit** ise şunları söyledi: “Ailem benim adıma çok mutlu oldu, ama onları aramaktan vazgeçmemi, yoksa başlarına daha fazla sorun açılacağını söylediler.”¹⁰⁷

Bildirildiğine göre akrobatlar, ibadet için camiye gitmelerine izin verilmemesi, oruç zamanında yemek yemeye mecbur bırakılmaları ve domuz eti yemeye ve alkollü içki içmeye zorlanmalarının da aralarında bulunduğu sayısız nedenle iltica talebinde bulundu. Bir jonglör [el çabukluğu ile marifetler sergileyen akrobat] olan **Dilşat Siracidin** de şunları söyledi: “Hükümet için gösteri yapıyorduk ve hükümet bizi etnik birlik imajı için kullanıyordu. Başka seçim şansımız yoktu. Karşı çıkma hakkımız yoktu.”¹⁰⁸ SUÖB Komünist Partisi Sekreteri Wang Lequan bu açıklamalara tepki olarak, bu yedi kişinin “yurt dışındaki Sincan ayrılıkçıları tarafından kandırılmış” olduğunu ve çoğunun Kanada’da “iradeleri dışında” tutulduklarını iddia etti.¹⁰⁹ Ailelerinin akrobatların eve dönmelerini istediğini ve döndükleri takdirde onlara “yumuşak” muamele edileceğini de ekledi.¹¹⁰

1989’da Çin’den ayrıldıktan sonra Türk vatandaşlığına geçen ve Türkiye’de yaşayan Uygur tüccar **Mahmut Akatal** Uluslararası Af Örgütü’ne, kendisinin Mayıs 2003’te merkezi ABD’de bulunan radyo kanalı *Özgür Asya Radyosu*’na 1997’de evini ziyarete gittikten sonra SUÖB’de keyfi olarak gözaltına alınması ile ilgili bir röportaj verdiği için oğlunun Aksu ilinin Sinhe bölgesinde bir ay süreyle gözaltında tutulduğunu anlattı. Bildirdiğine göre polis oğlunu, babasının neden Türkiye’ye taşındığı konusunda sorguya çekmişti. Mahmut Akatal’ın oğlu, akrabalarının para cezasını ödemesinin ardından bir ay sonra serbest bırakıldı. Aile şimdi, Sinhe dışına çıkmak istemeleri halinde polisten izin almak zorundadır.

Kendi ifadesine göre Mahmut Akatal, 1997’de evini ziyaret ettiği sırada Urümçi ve Aksu’da toplam 13 ay polis gözaltısında tutuldu, ardından hakkında dava açılmadan ya da duruşmaya çıkarılmadan Aksu’daki “Yeniden Eğitim Verilen Çalışma” Kampında beş ay boyunca gözetimde kaldı. Kendisi katıldığını kabul etmemesine karşın İstanbul’da

¹⁰⁵ A.g.e.

¹⁰⁶ “Muslim women forced to drink, dance with male Chinese officials” (“Müslüman kadınlar içki içmeye ve Çinli erkek görevlilerle dansetmeye zorlandı”), RFA, 23 Şubat 2004.

¹⁰⁷ *Toronto Star*, 4 Şubat 2004, a.g.e..

¹⁰⁸ “The Uyghur acrobats who did the flip on China” (“Çin’e darbe vuran Uygur akrobatlar”), Stephen Sullivan, *Media Monitors Network*, 8 Şubat 2004, http://usa.mediamonitors.net/headlines/the_uygur_acrobats_who_did_the_flip_on_china internet adresinde bulunabilir.

¹⁰⁹ “Uighur acrobats from China defect after performance in Canada” (“Çinden gelen Uygur akrobatlar Kanada’daki gösteriden sonra iltica etti”), AFP, 8 Şubat 2004.

¹¹⁰ A.g.e.

Uygurların bağımsızlığı için düzenlenen bir yürüyüş ile bağlantılı olarak gözaltına alınmıştı. Polis sorgusu sırasında dayak yediğini, uykusuz bırakıldığını ve köpeklerle tehdit edildiğini iddia etti. Aksu'daki "Yeniden Eğitim Verilen Çalışma" Kampı'nda tıbbi sorunlarına karşın ağır iş yapmaya mecbur bırakıldı. Mahmut Akatal, kampta yaklaşık 500 tutuklunun bulunduğu ileri sürdü. Kuran okumaktan gözaltına alınan kişiler de dahil olmak üzere hepsi Uygur siyasi tutuklulardı. Serbest bırakılmasından sonra Mahmut Akatal haksız gözaltı nedeniyle yetkilileri dava etti ve en sonunda davasını kazandı – olumlu ama Çin'de alışılmadık bir sonuç. Ne var ki yerel yetkililer Mahmut Akatal'a tazminat ödenmesine dair mahkeme emrine uymayı kabul etmedi ve Akatal halen Türkiye'den bu tazminatı almaya çalışmaktadır.

Mahmut Akatal'ın 1997'deki gözaltısı, Çin'e geri dönen Uygur milliyetçisi zanlıların keyfi gözaltına alınmasının ve taciz edilmesinin yeni bir olgu olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, Çinli yetkililerin son dönemlerdeki davranışları, bu tür önlemlerin yurt dışındaki bağımsızlık yanlısı Uygur destekçilerinin barışçıl siyasi faaliyetlerini engellemek için kasti bir strateji olarak giderek daha fazla uygulandığını düşündürmektedir.

Daha yakın bir tarihte, yedi yıldır Türkiye'de yaşayan ve Türk vatandaşı da olan başka bir Uygur aktivisti, **Ahmed Yasin**,¹¹¹ 2002 yılının ortalarında SUÖB'deki evini ziyaret ettiği sırada on gün boyunca polis tarafından gözaltına alındı. Ahmed Yasin İstanbul'da, Çin konsolosluğu dışındaki gösterilere katılmak da dahil olmak üzere barışçıl siyasi faaliyetlere katılmıştı. Kendisi, SUÖB'e döndükleri zaman benzer bir muamele ile karşılaşmış olan ve Türkiye'de bulunan altı başka Uygurla o dönemden sonra temas halinde olduğunu, ama bu insanların çoğunun deneyimlerini anlatamayacak kadar korkmuş olduklarını iddia etti.

Kendi ifadesine göre Ahmed Yasin, SUÖB'e vardığında on gün boyunca bir otelde gözetimde tutuldu, sivil giysili on polis ve istihbarat elemanları da kendi odasına bitişik iki odada kalıyordu. Bu süre zarfında birbiri ardına polis memurları tarafından sorguya çekildi, polis memurları tüm süreci videoya ve teybe aldılar. Polis memurlarının kendi ev adresi, telefon numarası ve iş adresi de dahil olmak üzere İstanbul'daki yaşamının çeşitli yanlarıyla ilgili ayrıntılı bilgi veriyor olmaları onu çok şaşırttı. Polis memurları bu bilgileri İstanbul'daki Uygur topluluğu içindeki muhbirlerden elde ettiklerini söylediler. Bildirildiğine göre bir polis memuru şöyle demişti: "İstanbul'da olan biten her şeyi biliyoruz –tıpkı TV seyrederek gibi."

Sorgusu sırasında Ahmed Yasin, Türkiye'de katılmış olduğu tüm faaliyetleri ve ilgilendiği tüm siyasi örgütleri yazmaya zorlandı ve işbirliği yapmayı reddediği takdirde hapse atılmakla tehdit edildi. En nihayet sorgunun onuncu gününde "Çin'in birliğini

¹¹¹ Gerçek adı değildir.

bozacak" herhangi bir harekete katılmayacağını belirten bir ifade imzalamayı kabul etti. Bundan sonra polis memurları üniformalarını giydiler ve ifadesini elinde tutan Ahmed Yasin'in fotoğrafı çekilirken yanında durdular. Ahmed Yasin daha sonra serbest bırakıldı ve Türkiye'ye dönmeden önce ailesini ziyaret etmesine izin verildi. Ahmed Yasin tekrar Çin'i ziyaret ettiği zaman cezalandırılacağı korkusuyla o zamandan beri Türkiye'deki herhangi bir Uygur siyasi faaliyetine katılmaktan kaçınmaktadır.

Uluslararası Af Örgütü, Çinli yetkililerin diğer ülkeleri diasporadaki Uygur grupları tarafından düzenlenen siyasi olayları önlemeye ya da iptal etmeye zorladığı yönünde sayısız bildirim almaktadır.¹¹² Çin'in kendi yurttaşları ile bağlantılı olarak başka ülkelere baskı uygulama çabaları, son 15 yıldır Suriye'de yaşayan ve Suriyeli bir kadınla evli olan Çin vatandaşı ünlü bir Uygur şairi 40 yaşındaki **Ahmedcan Osman**'ın yakınlarında Suriye'den sınır dışı edilmesi ile bir kez daha dikkatleri üzerine çekti. Suriye'nin Ocak 2004 başında Ahmedcan Osman'ı sınır dışı etme kararı, Çin'in yurt dışında yaşayan "terörist" zanlılar ile ilgili kara listesini yayınlamasından bir aydan daha kısa bir süre sonra geldi. Şairin ismi bu listedeki adlar arasında değildi, ancak Ahmedcan Osman, şiirlerinin yurt dışında yaşayan Uygur milliyetçilerinin bir araya gelme noktası olabileceğinden korkan Çinli yetkililerin Suriye'ye onu sınır dışı etmeleri için baskı yaptığını iddia etti.¹¹³ Ahmedcan Osman, merkezi ABD'de bulunan radyo istasyonu *Özgür Asya Radyo*'suna zaman zaman haber geçmesinin de sınır dışı edilmesinde etkili olmuş olabileceğine inanmaktaydı. Ahmedcan Osman Suriye'den Türkiye'ye gelince iltica başvurusunda bulundu ve Mart 2004'te UNHCR tarafından zorunlu mülteci olarak tanındı.¹¹⁴

Sonuç ve Tavsiyeler

"Ayrılkçılar, teröristler ve aşırı dinciler"den oluşan sözde "üç şer güç" üzerinde süregelen sert önlemler, SUÖB'deki Uygur topluluğuna yönelik ciddi ve yaygın insan hakları ihlalleri ile sonuçlanmaya devam etmektedir. 11 Eylül 2001 olaylarının ardından

¹¹² Örneğin, Çin'in Nisan 2004'te Almanya'nın Münih kentinde toplanan Doğu Türkistan Birleşik Kongresi'ne ve Uygur Amerikan Derneği'nin Mayıs 2004'te Washington DC'de yapılan yıllık toplantısına karşı böyle bir tutum belirlediği bildirildi. Ne var ki Alman ve ABD'li yetkililer bu toplantıları iptal etmeye yönelik baskılara direndi ve bildirildiğine göre bir çok katılımcıya toplantılara gelebilmeleri için vize verildi.

¹¹³ Bkz. "Uyghur poet expelled by Syria seeks refugee status" ("*Suriye'den sınır dışı edilen Uygur şair iltica başvurusunda bulunuyor*"), RFA, 11 Şubat 2004.

¹¹⁴ Ahmedcan Osman'ın sınır dışı edilmesi, Suriyeli yetkililerin hem ülke içinden hem de ülke dışından İslamcı aktivistlere yönelik baskı politikası kapsamında gerçekleşti. Bu tür aktivistlere uzun zamandır "terörist" etiketi takılmıştır ve sistematik işkence ya da kötü muamele riski altındadır. 11 Eylül 2001 olaylarından sonra ve "terörizm" ile mücadelede "işbirliği" kapsamında Suriye hükümeti İslamcı aktivistleri diğer ülkelere göndermiş ve ABD de dahil olmak üzere diğer ülkelerin geri gönderdiği Suriyelilere işkence yapmış ya da kötü muamelede bulunmuştur.

bölgedeki insan hakları durumu, Çin'in uluslararası "terörle mücadele"yi bölgedeki baskı politikalarını haklı çıkarmak için bir mazeret olarak kullanmasıyla daha da kötüleşti.

Bu sert önlemlerin bir parçası olarak, Çin'in sözde "ayrılıkçı" ya da "terörist" suçlar işlediğinden kuşku edilen ve yurt dışında olan Uygurların zorla geri gönderilmesi için diğer devletlere uyguladığı baskıyı artırdığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Görüldüğü kadarıyla bazı vakalarda Çinli yetkililer, bu tür geri dönüşlerin yapılmasına aktif olarak katılmışlardır. İltica başvurusunda bulunmuş olanlar ya da mülteci olarak kabul edilmiş olanlar da dahil olmak üzere zorla geri gönderilenlerin bir kısmının işkence, adil olmayan yargılama ve ölüm cezasının infazı da dahil olmak üzere ciddi insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları bildirilmiştir. Çoğunlukla sıkı gözetim ve yerel yetkililerin bu tür bilgileri aktaracak konumda olabilen kişilere dayattığı diğer kısıtlamalar nedeniyle, geri gönderilen diğer kişilerin akıbetleri bilinmemeye devam etmektedir.

Çinli yetkililer, insan hakları ihlallerini belgelemeye, bölgenin bağımsızlığına kavuşması çabalarına destek vermeye ve/veya endişeleri hakkında uluslararası topluluk nezdinde lobi çalışmaları yapmaya kalkışan diasporadaki Uygur grupların barışçıl faaliyetlerini engellemek için başka devletlere de baskı uygulamıştır.

SUÖB'deki ciddi ve yaygın insan hakları ihlallerini göz önünde bulunduran Uluslararası Af Örgütü, Çinli yetkililere ve daha geniş olarak uluslararası topluma aşağıdaki tavsiyelerde bulunur:

Çinli yetkililere:

- keyfi gözaltı ve hapis, tecrit gözaltı, adil olmayan yargılamalar, çok kısa yargılamaların ardından ölüm cezasının infaz edilmesi ve dini, kültürel ve sosyal haklar üzerinde kapsamlı kısıtlamalar da dahil olmak üzere mevcut siyasi bastırmalardan kaynaklanan medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklara yönelik yoğun ihlallere son verin;
- Rabiya Kadir, Tohti Tonyaz ve diğer düşünce mahkumları da dahil olmak üzere temel insan hakları ihlal edilerek SUÖB'de cezaevinde tutulan tüm kişileri serbest bırakın;
- medeni, siyasi, ekonomik ve kültürel hakların barışçıl ifade edilmesiyle ilgili faaliyetler ile uluslararası olarak suç eylemleri olarak kabul edilmiş faaliyetler arasında net bir ayırım yapın; insanları gözaltına alma gerekçelerinin dar şekilde uluslararası olarak suç eylemleri olarak kabul edilmiş faaliyetlerle sınırlı tutulmasını sağlayın;

- siyasi amaçlarla şiddet içeren eylemleri ya da diğer suç eylemlerini işlediklerinden kuşku duyulan kişilerin gözaltılarının ve maruz kaldıkları muamelenin yanı sıra, yargılanmalarının ve duruşmalarının uluslararası insan hakları standartlarına uygun olmasını sağlayın;
- ekonomik, sosyal, kültürel, medeni ve siyasal haklarının ciddi ve yaygın olarak ihlal edilmesiyle ilgili olarak Uygur topluluğunda uzun süreden beri var olan yakınmalara hitap edecek etkin önlemler alın;
- uluslararası mültecilik ve insan hakları standartlarının diğer devletlere getirdiği yükümlülükleri ihlal ederek, iltica başvurusunda bulunan kişileri ve mültecileri zorla geri göndermeleri için bu devletler üzerinde baskı kurmayı durdurun;
- Diasporadaki Uygur örgüt ve bireylerinin kendi temel insan haklarına uygun olarak barışçıl ve meşru faaliyetler yürütmelerini engellemeleri için diğer devletler üzerinde baskı kurmayı durdurun.

Diğer hükümetlere, özellikle de ABD, Nepal, Pakistan, Kazakistan, Kırgızistan ve öteki Güney Asya ve Orta Asya ülkelerine:

- iltica hakkı vermenin barışçıl ve humaniter bir davranış olarak tanınmasından hareketle, iltica başvurusunda bulunan Uygurlara, mümkün olduğu takdirde UNHCR himayesinde yapılanlar da dahil olmak üzere bağımsız mülteci belirleme yollarına erişme olanakları sağlayın;
- mülteci statüsü için yaptığı başvurunun sonuçlarını bekleyen bütün Uygur iltica başvurularını Çin'e geri göndermekten kaçının ve iltica başvurusunda bulunan herhangi bir Uyguru Çin'e zorla geri gönderilme ve/veya diğer insan hakları ihlallerine maruz kalma riski altında olabilecekleri başka ülkelere göndermekten kaçının;
- Çin'de bağımsız İslamcı hareketlerle ya da "ayrılıkçı" muhalif faaliyetlerle bağlantılı olduğu iddia edilen, Çin'e geri gönderildiği zaman işkence, ölüm cezası ya da diğer ciddi insan hakları ihlalleri riski altında olabilecek herhangi bir Çin Halk Cumhuriyeti vatandaşını Çin'e geri göndermekten kaçının;
- iltica başvurusunda bulunan hiç bir Uygurun, mültecilik statüsü başvurusunun sonucunu beklerken rutin bir işlem olarak ya da başka şekilde uluslararası standartlar ihlal edilerek gözaltına alınmamasını sağlayın;

- İltica için gittikleri ilk ülkede etkin koruma bulamadıklarından UNHCR tarafından zorunlu mülteci olarak kabul edilmiş Uygurların olabilecek en hızlı biçimde üçüncü ülkelere yerleştirilebilmelerini sağlayın;
- SUÖB'de halen yaşanmakta olan yaygın insan hakları ihlalleri konusundaki endişelerinizi Çin hükümetine ifade edin.